

บทที่ 5 จักรวรรดิฮั่น

ภาวะกลียุคของจีนอันสืบเนื่องมาจากความไม่สงบภายในคือ กบฏชนชั้นสูงและกบฏชาวนาได้สิ้นสุดลงเมื่อหลิวปัง (Liu Pang) ผู้นำกบฏชาวนากลุ่มหนึ่งได้สถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นปกครองจีน หลิวปังมิได้มีชาติตระกูลสูงส่ง หากแต่มีพื้นเพมาจากครอบครัวชาวนาและมีอดีตเป็นโจรมาก่อน ราชวงศ์ใหม่มีนามว่า ฮั่น (Han) ตามชื่อถิ่นเดิมของกลุ่มหลิวปังคือ หุบเขาแม่น้ำฮั่นตอนบน (Upper Han Valley) ราชวงศ์ฮั่นมีเมืองหลวง 2 แห่งคือ เมืองฉางอันในสมัยแรก และเมืองโลหยาง (Lo-yang) ตั้งแต่รัชสมัยของจักรพรรดิกวาง อู๋ตี้ (Kuang-wu-ti, ค.ศ. 25-57/58) ราชวงศ์ฮั่นได้สร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ด้วยกำลังแสนยานุภาพ พื้นฟูบูรณะบ้านเมืองและสร้างราชวงศ์ที่แข็งแกร่ง เป็นไปตามครรลองประเพณีปฏิบัติที่ทุกราชวงศ์จะดำเนินไปเช่นนั้นในประวัติศาสตร์ของจีน

การสถาปนาจักรวรรดิ

1. การป้องกันรัฐอาณาจักร

ตั้งแต่แรกสร้างบ้านเมือง ราชวงศ์ฮั่นต้องพยายามสร้างระบบป้องกันตนเองจากภัยการรุกรานที่มาจากเอเชียกลาง (Central Asia) ผู้รุกรานที่สำคัญคือ ชนกลุ่มมองโกล (Mongol) จากเอเชียใน (Inner Asia) และชนกลุ่มเตอร์ก (Turk) จากดินแดนทรุกีสถานตะวันออก (E. Turkistan) กลุ่มเตอร์กตะวันออกที่นับว่าขึ้นชื่อคือ พวกซ็องหนู (Xiang nu หรือ Hsiung nu) จีนถือว่า ชนกลุ่มต่างๆ ที่รุกรานจีนตามแนวพรมแดนภาคเหนือและภาคตะวันตก ล้วนเป็นอนารยชน (Barbarians) กลุ่มชนเหล่านั้นเป็นภัยมหันต์คุกคามจีนเสมอมาในประวัติศาสตร์สมัยชาง โจวและฉิน เพราะมีศักยภาพทางทหารเหนือกว่าจีน กล่าวคือ เป็นนักรบบนหลังม้าผู้ขมังธนู และมีม้าเหลือเฟือเพื่อการศึกษา ความเชี่ยวชาญชำนาญการรบบนหลังม้าของกลุ่มชนเหล่านี้ได้ทำให้จีนต้องสร้างระบบป้องกันตนเอง โดยสร้างกำแพงตั้งรับตั้งแต่สมัยฉิน กลุ่มชนเหล่านั้นและจีนได้ผลัดกันรุกผลัดกันรับมาโดยตลอด ก่อนสมัยฮั่น พวกซ็องหนูได้รุกรานจีนภาคเหนือ ตั้งแต่ 300 ปี ก่อนคริสตกาล และสามารถรุกเข้าประชิดเมืองหลวงของฮั่นเมื่อ 106 ปี ก่อนคริสตกาล

ราชวงศ์ฮั่นได้ใช้ยุทธศาสตร์ป้องกันเขตหน้า (Forward Defense Strategy) โดยกำหนดให้การรบอยู่ในเขตหน้าเท่านั้น เพื่อสกัดกั้น ยับยั้งและทำลายข้าศึกตั้งแต่ระยะไกลที่สุด เป็นการ

ป้องกันการจู่โจม ระบบป้องกันได้ใช้ยุทธศาสตร์ป้องกันพรมแดน (Territorial Defense) ด้วยการกำหนดน้ำหนักรักษาป้องกันไว้ตามจุดยุทธศาสตร์ เป็นการตั้งรับแบบยึดพื้นที่ โดยการกำหนดพื้นที่ระวังป้องกันและพื้นที่ตั้งรับหลัก จีนได้จัดระบบป้องกันอันได้แก่ การขยายแนวกำแพงยักษ์ไปจนถึงแอ่งทาริม (Tarim Basin) ทางภาคตะวันตก สร้างหอรับ (Tower) เป็นระยะ ๆ เป็นที่ปฏิบัติการข่าวกรอง เพื่อหาข้อมูลรายงานสถานการณ์อย่างสม่ำเสมอ และระวังป้องกันด้วยการแจ้งเตือนข้าศึกประชิดโดยส่งสัญญาณเป็นควัน โบกธง หรือจุดคบเพลิง จีนได้จัดวางกำลังพร้อมกองบัญชาการ (Commanderies) ไว้ตลอดแนวป้องกันและจุดยุทธศาสตร์ กำลังทหารประจำถิ่น (Garrison) เป็นทหารเกณฑ์ที่ต้องยังชีพด้วยการเพาะปลูกเอง และตั้งยุ้งฉางหลวงเป็นระยะ ๆ ระบบป้องกันแบบราชวงศ์ฮั่นนั้นเป็นระบบที่นิยมใช้ต่อมา

เมื่อใดไม่พร้อมรบ จีนได้ใช้สันติวิธีทางการทูตเจริญพระราชไมตรีกับพวกซ็องหนู โดยการร่วมราชวงศ์ หรือให้เครื่องราชบรรณาการล้ำค่าตามที่พวกซ็องหนูต้องการมากคือ ทองคำ ผ้าไหม แพรพรรณ เครื่องทองสัมฤทธิ์ เครื่องเงิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร ตลอดจนตราอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับอำนาจจีนและกระจกทองสัมฤทธิ์ (Bronze Mirrors) ซึ่งเชื่อกันว่าจะเป็นยันต์ปกป้องคุ้มครองจากผองภัย นโยบายเช่นนี้เป็นการผ่อนปรน (Appeasement) และหมายมุ่ง “เลี้ยงให้เชื่องให้เป็นพวกเดียวกัน” (“Taming the barbarians”) หรือใช้นโยบายยุยงส่งเสริมพวกซ็องหนูให้แตกแยกแตกความสามัคคีกันเองจนต้องพึ่งพาจีน (“buy off the barbarians”) เป็นการสลายพลังผู้เปิดโอกาสให้จีนจู่โจมปราบปรามได้โดยง่าย หรือใช้วัฒนธรรมความเจริญของจีนเป็นสื่อเผยแพร่เพื่อกลืนชาติ (Assimilation) ถ้าสันติวิธียังไร้ผลและพวกซ็องหนูยังคงคุกคาม จีนก็เตรียมป้องกันล่วงหน้าอีกโดยอพยพผู้คนให้พ้นยุทธบริเวณ อย่างไรก็ดีตาม เมื่อราชวงศ์ฮั่นเข้มแข็งเพียงพอ จีนนิยมใช้ยุทธวิธีส่งกองทัพปราบปราม ทั้งสันติวิธีและยุทธวิธีตามสถานการณ์ในท้ายสุดก็ทำให้จีนประสบความสำเร็จในการปราบปรามพวกซ็องหนู เมื่อ 119 ปี ก.ศ. วิธีการดังกล่าวของราชวงศ์ฮั่นได้กลายเป็นวิธีการที่ราชวงศ์ต่อมานิยมใช้มากจนถึงสมัยใหม่ แม้เมื่อมีความสัมพันธ์กับพวกฝรั่ง “ปีศาจผมแดง”

2. จักรวรรดิ

เมื่อสิ้นภัยของซ็องหนูแล้ว ราชวงศ์ฮั่นจึงสามารถสร้างจักรวรรดิให้แผ่ไพศาลได้อย่างแท้จริงโดยมีจุดประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ การแสดงกำลังให้ปรากฏเพื่อประกาศพระบรมเดชานุภาพ ป้องปรามมิให้อริราชศัตรูรุกรานจีน และมีจุดประสงค์การค้ากับภูมิภาคเอเชียตะวันตกและเอเชียใต้ อีกประการหนึ่ง ราชวงศ์ฮั่นมีความเชื่อมั่นว่า ฟาได้ลิขิตให้จีนเจริญก้าวหน้าและต้องถ่ายทอดความเจริญแก่ชนชาติอื่นในด้านการเมืองการปกครองและศิลปกรรม การกิจในการเผยแพร่อารยธรรมจีนนี้อาจจะถือเป็นจุดประสงค์รองแต่เป็นจุดประสงค์ที่ดูมีเหตุผลชอบธรรมสำหรับการ

แผ่ขยายอำนาจอาณาเขตในสายตาของผู้ถูกรุกราน ด้วยจุดประสงค์ดังกล่าว ราชวงศ์ฮั่นได้สร้างจักรวรรดิด้วยการพัฒนาการทหารของตนเป็นเบื้องต้น

การทหารของจีนยังไม่มี การจัดตั้งเป็นกองทัพประจำการ แต่มีตำแหน่งทหารระดับสูงที่นิยมแต่งตั้งเป็นตำแหน่งคู่ การแต่งตั้งนายทหารระดับสูงจะมีเฉพาะเมื่อมีสงครามเท่านั้น และตำแหน่งทหารระดับสูงจะถูกยุบเลิกเมื่อสิ้นศึก ผู้ดำรงตำแหน่งนายทหารระดับสูงมีทั้งที่เป็นนายทหารชำนาญการและข้าราชการพลเรือนคือ ผู้ว่าราชการ แม่ทัพนายกองมีหน้าที่เกณฑ์ราษฎรเป็นทหาร ผูกอบรมการทหารและควบคุมทหารที่เกณฑ์มา กำลังทหารอื่นประกอบด้วยทหารหลายประเภท ที่สำคัญคือ ทหารเกณฑ์จากสามัญชนต้องปฏิบัติหน้าที่ 2 ปี ทหารอาสาจากชนชั้นสูงซึ่งมักเป็นแม่ทัพนายกอง ทหารที่มาจากนักโทษอาสาศึกเพื่อไถ่โทษ ทหารเกณฑ์จากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเช่น พวกเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ที่ชำนาญการรบบนหลังม้า และทหารอาสาต่างชาติ จีนประกอบกำลังโดยกำหนดหน่วยทางยุทธวิธีให้กำลังทหารประจำถิ่น (Garrison) 1 หน่วยประกอบด้วย 4 หมวด (Companies) 1 หมวด มี 40-50 ตอน (Section) 1 ตอนมีกำลังพล 4-5 คนขึ้นไป

การสร้างจักรวรรดิฮั่นได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (Han Wu-ti, ระหว่าง 140 ปีถึง 87 ปี ก.ศ.ศ.) เป้าหมายหลักคือ เอเชียกลางซึ่งเป็นดินแดนของพวกซิงหนู จุดมุ่งหมายสำคัญของการขยายทัพคือ การแสดงกำลังให้ปรากฏเพื่อป้องปรามและป้องกันมิให้พวกซิงหนูรุกรานและก่อความรุนแรงไม่สงบอีก และจุดมุ่งหมายประการที่สองคือการค้าขาย จีนต้องการขายสินค้าและซื้อสินค้าจำเป็นจากเอเชียกลางคือ สัตว์โดยเฉพาะม้า และผลผลิตจากสัตว์ ตลอดจนต้องการค้าขายกับโลกตะวันตกซึ่งมีพวกปาร์เทียน (Parthians) เป็นพ่อค้าคนกลาง จีนได้ขยายทัพเข้าสู่ศูนย์กลางของทวีปโดยข้ามเทือกเขาปามีร์ (Pamirs mountains) เป็นการขยายทัพที่ไกลกว่าที่พวกอิตาลีโรมันเคยขยายทัพ อธิพิลจีนขึ้นสูงที่สุดใน ค.ศ. 90 และค่อย ๆ ล้อมอำนาจในเอเชียกลางหลังจาก ค.ศ. 125 เป็นต้นไป

นอกจากเอเชียกลางแล้ว ราชวงศ์ฮั่นยังพิชิตเกาหลีและแมนจูเรียได้ได้อีกด้วย จีนได้ขยายทัพลงสู่ทิศใต้ด้วยจุดประสงค์การค้า สินค้าที่ปรารถนาคือ ญิวพิช เหล็ก เกลือ และเครื่องเงิน กองทัพอันเกรียงไกรพิชิตอันหนัมหรือเวียดนามปัจจุบันและยูนนาน จักรวรรดิจีนสมัยฮั่นมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลเกือบจะเทียบเท่าพื้นที่จีนปัจจุบัน เมื่อพิจารณาสภาพแห่งอำนาจและขอบเขตพื้นที่แล้ว จักรวรรดิฮั่นยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับจักรวรรดิโรมัน (Roman Empire) ร่วมสมัย

การสร้างจักรวรรดิขยายอำนาจอาณาเขตไปรอบทิศเป็นการเปิดศักราชให้จีนมีโอกาสติดต่อไปมาค้าขายกับโลกภายนอกอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก อุปสรรคภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาใหญ่ห้อย ทะเลทรายและแม่น้ำใหญ่ห้อยได้ถูกขจัดออกไป ปราการธรรมชาติดั้งเดิมกับโลกตะวันตกได้ถูกทำลายลงแล้วเมื่อจีนได้ขยายทัพเข้าสู่เอเชียกลาง จีนได้เปิดเส้นทางหลักในการติดต่อกับเอเชียตะวันตก เอเชียใต้และโลกตะวันตก เมื่อประมาณ 100 ปี ก.ศ.ศ. เป็นเส้นทางบกจากจีนผ่าน

ทะเลทรายทากลามากาน (Taklamakan) ในแอ่งทาริม (Tarim Basin) แล้วข้ามเทือกเขาปามีร์ไปสู่เอเชียตะวันตก เส้นทางการค้านี้เรียกว่า เส้นทางไหม (Silk Road) โดยเส้นทางนี้ จีนได้ติดต่อไปมาค้าขายกับจักรวรรดิโรมันและภูมิภาคทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (Mediterranean Sea) โดยผ่านพ่อค้าคนกลางคือ ปาร์เทียน สินค้าสำคัญที่จีนต้องการมากคือ ม้าพันธุ์ดี สินค้าขนานาชนิดและเครื่องราชบรรณาการจากโลกตะวันตก ชาวอินเดียและเปอร์เซียได้หาลังไหลเข้าสู่จักรวรรดิจีน

การค้านั้นมีความหมายสำคัญสำหรับโลกภายนอกมากกว่าจะสำคัญสำหรับจีนฝ่ายเดียว เพราะโลกภายนอกต้องการสินค้าจีนมากกว่าจีนต้องการสินค้าของโลกภายนอก สินค้าขึ้นชื่อเป็นที่ต้องการมากสำหรับโลกภายนอกคือ ผ้าไหม การติดต่อมีความสำคัญมากดังเห็นได้จากการส่งคณะผู้แทนไปเจริญพระราชไมตรีกับจีน อาทิ เมื่อ 166 ปี ค.ศ. จีนได้ต้อนรับคณะผู้แทนของจักรวรรดิโรมัน การติดต่อกับเอเชียกลางยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาอารยธรรมจีนด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลวิจิตรศิลป์ของเอเชียกลางอันได้แก่ เครื่องติดชนิดหนึ่งคล้ายน้ำเต้า (Lute) ที่จีนนิยมพัฒนาเป็นเครื่องดีดแบบจีนเรียกว่า เปี ปา (Pi-pa lute) ความนิยมศิลปะภาพเงาทึบ (Silhouette) มีพื้นขาว ผูกสวดลายเป็นรูปสัตว์ดำตามแบบชนซีเทียน (Scythian) ความนิยมสวดลายแบบเมดิเตอร์เรเนียน และศิลปะการแสดงรูปร่างของมนุษย์

จีนยังมีการติดต่อไปมาค้าขายกับเกาหลี ญี่ปุ่น อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย ใน ค.ศ. 57 ชาวญี่ปุ่นได้เยือนจักรวรรดิจีน การติดต่อกับโลกภายนอกหลายทิศทางย่อมหมายถึงการค้าขายและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน มีชนต่างเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรมหลั่งไหลเข้าสู่จักรวรรดิจีนตามกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์และความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเทคโนโลยีและศิลปกรรม

ความก้าวหน้าทางวิทยาการ

ความเจริญในสมัยนั้นพัฒนาไปในลักษณะของการทดลอง ปรับปรุง หรือมีจุดประสงค์ที่จะทดแทนแบบเก่า ทั้งพระราชสำนักและราชการส่งเสริมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังนี้

1. เทคโนโลยีการหล่อเหล็ก เหล็กเป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลายมาก เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน การเพาะปลูกและอาวุธยุทธโธปกรณ์ ล้วนนิยมผลิตด้วยเหล็กเพราะเหล็กเป็นโลหะแข็งแรงและมีราคาถูกกว่าทองสัมฤทธิ์มาก

2. การคิดค้นประดิษฐ์ปลอกคอผ้า (Shoulder Collars) เป็นเครื่องส่งเสริมให้ควบคุมการขี่ม้าได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. เทคโนโลยีการผลิตสิ่งทอ ที่สำคัญยิ่งคือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอไหม เทคโนโลยีด้านนี้เหนือกว่าเอเชียตะวันตก และจีนรู้จักเทคโนโลยีนี้ก่อนหลายร้อยปีแล้ว

4. การผลิตกระดาษใช้ในการเขียน แทนไม้ไผ่ ไม้และผ้าไหม จีนค้นพบวิธีการผลิตกระดาษตั้งแต่ ค.ศ. 100/105 โดยประมาณ การคิดค้นเทคโนโลยีการผลิตกระดาษเกิดจากความก้าวหน้าในการใช้ภาษาในวงราชการและในแวดวงปัญญาชน

5. เทคโนโลยีการผลิตเครื่องปั้นเผา มีการริเริ่มใช้วิธีการเคลือบเครื่องปั้นเผา (Glaze) โดยเครื่องปั้นเผายังคงแข็งแกร่ง ทว่ามีพื้นผิวเรียบ เหมาะที่จะใช้เป็นภาชนะเพื่อการบริโภคได้อย่างถูกสุขลักษณะอนามัย พื้นผิวราบเรียบยังเป็นเครื่องแสดงความก้าวหน้าในการผลิตจากเดิมที่ผลิตพื้นผิวขรุขระ และแสดงความมั่งคั่งเป็นงานศิลป์ ในปลายสมัยฮั่น เทคโนโลยีได้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอีก เมื่อรู้จักวิธีการผลิตเป็นเครื่องถ้วยเปลือกไข่ (Porcelain) เป็นเทคโนโลยีริเริ่มและเป็นงานศิลป์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คนจีนแสดงความเจริญในกา กินอยู่ที่คำนึงถึงความสวยงาม ความสะดวกและความแข็งแรงในการใช้แทนที่จะพึงพอใจแต่เพียงการใช้ภาชนะดินเผาผิวขรุขระไร้สีสรร หรือภาชนะหินหรือไม้

6. โรงงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ (Mill) รู้จักใช้พลังน้ำเป็นพลังงานการผลิต ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะการผลิตเหล็กเป็นอาวุธยุทโธปกรณ์ การรู้จักใช้บล็อกคอมพ์ทำให้การขับเคลื่อนมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนการคมนาคมที่รวดเร็ว ได้ทำให้ราชวงศ์ฮั่นสามารถสร้างจักรวรรดิได้สำเร็จ เทคโนโลยีหลายด้านของราชวงศ์ฮั่นล้วนเป็นความคิดริเริ่มและใช้กันในจักรวรรดิก่อนที่จะแพร่หลายไปสู่ยุโรปต้นยุคใหม่เมื่อ 1,000 ปีต่อมา ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีการผลิตเหล็ก กระดาษ เครื่องถ้วยเปลือกไข่ หรือการทอผ้าไหมก็ตาม

วิถีทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจจีนสมัยฮั่นยังคงถือว่าการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลักของประชาชน ราชวงศ์ฮั่นได้ถือตามประเพณีว่า ราชวงศ์ครอบครองแผ่นดินและทรัพยากรธรรมชาติทั้งปวง มีอำนาจในการจัดสรรและบริหารทรัพยากรธรรมชาติให้พัฒนาไปในแนวทางที่พึงประสงค์ และมีอำนาจในการเรียกเก็บภาษีอากร เรียกเกณฑ์แรงงานและสามารถบังคับข้อพยุพราชญ์ได้

1. รายได้ของรัฐ

รัฐบาลกลางของราชวงศ์ได้กำหนดรายได้รัฐมาจากการเก็บภาษีอากรโดยเฉพาะภาษีที่ดินที่ชำระเป็นสินค้าและบริการ (“in kind”) ภาษีรายหัว (Poll tax) ในอัตราตามเพศและวัย ภาษีอื่น ๆ ในอัตราตามฐานะของผู้เสียภาษี และภาษีจากการประเมินทรัพย์สิน รายได้รัฐยังมาจากค่าธรรมเนียมขนานานาชนิด จากการทำรัฐผูกขาดการผลิตทรัพยากรในแผ่นดินบางประเภทและจากการที่รัฐดำเนินการค้าผูกขาดเอง รัฐผูกขาดการผลิตเหรียญษาปณ์และกำหนดมูลค่ามาตรฐานของเงินตราใช้ทั่วจักรวรรดิเอง ด้วยกรรมวิธีดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตเศรษฐกิจของชาวจีนตกอยู่ในความควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐ

2. การจัดที่ดินและแรงงานคน

เมื่อสถาปนาราชวงศ์ขึ้นในระยะแรกนั้น ราชวงศ์ฮั่นได้บำเหน็จความดีความชอบเป็นที่ดินแก่พระบรมวงศ์ ข้าราชการและคณะบริวาร เป็นการเพิ่มปริมาณผู้ถือครองที่ดินโดยได้รับสิทธิพิเศษยกเว้นจากการเสียภาษี รายได้รัฐจากภาษีที่ดินจึงมีแต่จะลดลง ชนชั้นสูงที่ประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชการล้วนผูกขาดตำแหน่งหน้าที่ในราชการและครอบครองที่ดินมากน้อยตามตำแหน่งหน้าที่ของตน ชาวนาผู้ทำประโยชน์บนที่ดินนั้นต้องเสียภาษีแก่ชนชั้นสูงเจ้าของที่ดิน ชาวนาอีกจำพวกหนึ่งตกทุกข์ได้ยากต้องตกเป็นหนี้สินล้นพ้นประมาณจนต้องขายที่นาหรือต้องชำระค่าเช่าที่นาแก่ชนชั้นสูง ทรัพยากรในแผ่นดินทั้งที่ดินและแรงงานชาวนาล้วนตกไปอยู่ในความครอบครองของตระกูลชนชั้นสูงมากขึ้น แทนที่ชาวนาจะมีหน้าที่พลเมืองต่อรัฐคือ เสียภาษีอากรและให้เรียกเกณฑ์แรงงานเพียงประการเดียว กลับจะต้องมีหน้าที่ต่อตระกูลชนชั้นสูงเจ้าของที่ดินยิ่งเสียกว่าจะมีหน้าที่ต่อรัฐ รัฐบาลเป็นฝ่ายเสียประโยชน์คือ ขาดรายได้จากภาษีที่ดินและขาดอำนาจอำนาจอธิปไตยเหนือชาวนาอย่างแท้จริง ทั้งยังปรากฏชัดแจ้งว่า รัฐต้องเผชิญตระกูลชนชั้นสูงทุกหนแห่งทำทลายอำนาจรัฐอยู่ในที่ เมื่อ 100 ปี ก.ศ. ความยากดีมีจนปรากฏเป็นความไม่สมดุลผู้มีชาติตระกูลมีอำนาจอิทธิพลจากตำแหน่งหน้าที่หรือเงินตรา ล้วนสะสมที่ดินและกำลังผู้คนตั้งตนเสมือนรัฐอิสระ ใน ค.ศ. 9 จักรพรรดิหวางหมาง (Wang Mang) ได้ทรงพยายามลดอำนาจชนชั้นสูงโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชกฤษฎีกาโอนที่ดินเป็นของรัฐและโปรดให้พระราชทานที่ดินแก่ชาวนา ตลอดจนโปรดให้ล้มล้างการถือกรรมสิทธิ์ในทาส แต่มาตรการโดยนิตินัยเช่นนั้นมิได้บังเกิดผล ที่ดินและแรงงานยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังของราชวงศ์ฮั่นตลอดมา

3. การค้าขาย

ในด้านการค้าขาย ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมการค้าไปทุกหนแห่งที่อยู่ใต้อำนาจจักรวรรดิ แต่เป็นการค้าขายภายใต้การควบคุมของรัฐบาล รัฐบาลเป็นผู้กำหนดการค้าในเมืองเฉพาะแห่งตั้งเป็นตลาดหลวง (State market) มีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายและอัตราภาษี พ่อค้าในตลาดหลวงต้องจดทะเบียนไว้กับรัฐ รัฐบาลเป็นผู้กำหนดสินค้าต้องห้ามเช่น เหล็กและอาวุธ รัฐบาลตั้งตนเป็นนายทุนรับซื้อขายสินค้าต้องห้ามนั้นเอง โดยซื้อสินค้าที่ผลิตในเวลาและในพื้นที่ที่มีเกินพอ แล้วขายในเวลาและในพื้นที่ที่มีความขาดแคลนสินค้านั้น การค้าของหลวงวิธีนี้ที่รัฐบาลถือว่าเป็นการปรับระดับการค้าขายให้เป็นธรรม (Levelling system) แบบซื้อถูก ขายแพงแก่ผู้ที่ขาดแคลน เป็นการบรรเทาทุกข์ราษฎรนั้น โดยเนื้อแท้แล้วคือการผูกขาดการค้าที่รัฐบาลได้กำไรงามในการค้ากับต่างประเทศ พ่อค้าไม่มีสิทธิ์ค้าขายกันเองโดยตรงต้องผ่านเจ้าหน้าที่รัฐเป็นคนกลาง รัฐทำการค้ากับต่างประเทศเอง ทั้งการค้าภายในและภายนอกจักรวรรดิ ล้วนเป็นการค้าผูกขาดโดยรัฐ ชนชั้นสูงผู้ปกครองทำหน้าที่เป็นฝ่ายรัฐบาลผู้ประกอบการค้าในการผูกขาดการค้าขาย และทำ

หน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในการค้าขายด้วย ชำราชากรเหล่านั้นบริหารกิจการค้าเป็นหมู่คณะ
ชำนาญเสมือนเป็นชนชั้นหนึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายเสียเอง (A middle class of
managers)¹ พ่อค้าที่มีได้จดทะเบียนกับรัฐบาลมีช่องทางประกอบธุรกิจบ้างเหมือนกัน โดยอุปถัมภ์
โรงแรมที่พักกลางทางตามเส้นทางระหว่างเมืองที่มีการค้าต่อกัน พ่อค้าประเภทนี้มักมีความ
สัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและมีฐานะมั่งคั่ง ซื้อหาสะสมที่ดิน สินค้าและบริการเพื่อเก็ง
กำไร พ่อค้าประเภทนี้แสวงหากำไรมหาศาลจากการส่งออกสินค้าผ้าไหมและทองคำไปตามเส้นทางใหม่

รายได้รัฐยังมาจากการผูกขาดการผลิตทรัพยากรในแผ่นดินบางประเภท อาทิ เหล็กและ
เกลือ ตั้งแต่ 117 ปี ก.ค.ศ. รัฐบาลเป็นนายทุนผู้ผลิตและจำหน่ายเองหรือให้สิทธิผูกขาดแก่พ่อค้า
การควบคุมและผูกขาดวิถีชีวิตเศรษฐกิจโดยรัฐดังกล่าวล้วนทำให้เศรษฐกิจของเอกชน (Private
Economy) ยากที่จะพัฒนาให้เติบโตใหญ่ขึ้นมาได้ อีกประการหนึ่ง แม้รัฐจะรังเกียจอาชีพค้าขายตาม
คติขงจื้อ และดูแคลนพ่อค้า แต่รัฐก็ได้รับรายได้ดังตมจากการค้าขายแบบควบคุมและผูกขาด ไม่
ว่าจะเป็นรายได้จากการจดทะเบียนการค้า การเก็บภาษีและการค้าของรัฐ ตลอดจนการผูกขาดการ
ผลิตและการจัดจำหน่าย พ่อค้าที่หวังจะอยู่รอดต้องแสวงหาความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น

วิถีชีวิตเศรษฐกิจดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการค้าขาย ย่อมไม่อาจจะทำให้
เศรษฐกิจมั่นคงและมั่งคั่งได้ในระยะยาวนาน เพราะผู้ที่เสียเปรียบคือ ชาวนา เมื่อใดรัฐบาลกลาง
เสื่อมถอยอำนาจ บรรดาตระกูลชนชั้นสูงและพ่อค้าทุกหนแห่งย่อมฉวยโอกาสผูกขาดและควบคุม
ตลาดการค้าเสียเอง และสะสมที่ดินไว้ในครอบครองมากขึ้น ตลอดจนกดขี่ข่มเหงชาวนาผู้ทำ
ประโยชน์บนที่ดินของตน รัฐบาลที่อ่อนแอจึงขาดทั้งรายได้และอำนาจอาญาสิทธิ์ที่จะให้ความเป็น
ธรรมแก่ราษฎรผู้ยากไร้ได้ ภาวะเศรษฐกิจในบางสมัยทรุดหนักเมื่อรัฐบาลหารายได้เพิ่มเติมด้วย
วิธีการผลิตหรือผูกขาดแบบผสมแร่ธาตุที่มีราคาต่ำกว่ามูลค่าปรากฏบนหน้าเหรียญ เพื่อให้ได้
เหรียญปริมาณมาก กรรมวิธีนี้ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้น อำนาจรัฐอ่อนแอลง แต่อำนาจบรรดา
ตระกูลชนชั้นสูงและข้าราชการกลับเรืองอำนาจ มั่งมีศรีสุข ตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นทั่วไปในแผ่นดิน โดย
อาศัยประโยชน์จากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจอันผิดพลาดของราชวงศ์ฮั่น

ระบบความเชื่อถือ

ในสมัยฮั่น ราษฎรยังคงมีความเชื่อถือบูชาธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษ
พิธีกรรมล้วนมีการบูชาขัยญ และวรรณกรรมเต็มไปด้วยเทพปกรณัม ตำนานเทพนิยายมีอิทธิพลใหญ่
หลวงต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีและศิลปะกรรม จักรพรรดิเองก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
พระราชพิธีบูชาสวรรค์ที่เซาไทชาน (T'aishan) ในมณฑลซานตงปัจจุบัน และบูชาพิภพ (Earth, ดิน)
ที่เซิงเขาไทซัน ใน ค.ศ. 58 มีพระบรมราชโองการให้สำนักศึกษาทุกหนทุกแห่งต้องตั้งพิธีบูชาขัยญ
เช่นไหว้ขงจื้อ ลัทธิขงจื้อได้พัฒนาไปในลักษณะของการประสานทั้งปรัชญาแห่งอดีตและไสยศาสตร์

แห่งยุคสมัยเข้าด้วยกันจนลัทธิขงจื้อหมดเอกลักษณ์เดิมที่เป็นคำสั่งสอนคุณธรรม ลัทธิขงจื้อกลายเป็นพลังหลักที่ซึมลึกเข้าไปในชีวิตจิตใจของผู้คน หลักคุณธรรมได้ครอบงำปรัชญาจีน

ลัทธิเต๋าเองนั้น ผู้นิยมนับถือก็ล้วนแสวงหาชีวิตอันเป็นอมตะ โดยแสวงหาวิธีการเล่นแร่แปรธาตุ และการดเวินอาหารบางประเภท เช่น ภูมิพิช ตลอดจนการปฏิบัติสมาธิกำหนดลมหายใจ ในท่ามกลางความเชื่อถือสองแนวทางคือ ขงจื้อและเต๋า ปัญญาชนจีนได้ศึกษาทั้งสองแนวทางในลักษณะของการรวบรวมผลงานแห่งอดีตเป็นแก่นค้ำคูณ แต่ไม่มีใครจะศึกษาลัทธิทั้งสองในแง่ของปรัชญา **ตำราคลาสสิก** ที่ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมให้ศึกษากันในแวดวงปัญญาชน กลายเป็นองค์ความรู้หลัก และปัญญาชนต่อมาล้วนถือว่า **ตำราคลาสสิก** ของราชวงศ์ฮั่นคือ **ตำราคลาสสิก** ของจีน การศึกษาวิเคราะห์และการตีความ **ตำราคลาสสิก** ที่ปัญญาชนจีนสมัยฮั่นได้ริเริ่มไว้ ก็กลายเป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ของปัญญาชนต่อมา **ตำราคลาสสิก** ที่รู้จักกันในสังคมจีนคือ **ตำราคลาสสิก** ตามแนวความคิดและการตีความของปัญญาชนฮั่นนั่นเอง พัฒนาการของภูมิปัญญาจีน จึงอาจกล่าวได้ว่า ได้เริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยฮั่นเป็นต้นมา แม้ปลายสมัยฮั่น ศาสนาพุทธจะได้แสดงบทบาท ในการเปลี่ยนลักษณะและปรัชญาวิถีชีวิตจีน แต่ไม่นานนักศาสนาพุทธก็ถูกลดบทบาทลง และภูมิปัญญาจีนก็สามารถพัฒนาไปในแนวทางที่สมัยฮั่นได้วางรากฐานไว้แล้วเป็นหลัก

พัฒนาการทางการเมือง

ในสมัยฮั่น การเมืองการปกครองได้เจริญก้าวหน้ากว่าสมัยฉิน ประเพณีการปกครอง โดยตระกูลนักรบและผู้นำเป็นทั้งผู้นำทางโลกและทางธรรมนั้น ล้วนแสดงความสำคัญอันเป็นหน้าที่ คือ การปกครองและการรบ โดยพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการให้ความมั่นใจแก่ผู้ปกครองที่จะกำหนดวินิจฉัยการอันสำคัญ เงินสมัยช่าง ใจและเงินได้แสดงศักยภาพและพลังอำนาจของการเป็นรัฐให้ปรากฏแล้ว จากการศึกษาความสามารถในการจัดตั้งระบอบการปกครองอันมีองค์กรและบุคลากรปฏิบัติงาน และจากการที่มีความสามารถในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าจีนสามารถใช้กำลังผู้คนมหาศาลในการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ อาทิ ขุดคลอง สร้างเขื่อน กำแพงยักษ์ เป็นต้น การโยธาขนาดใหญ่พิสูจน์ประสิทธิภาพของระบอบการปกครองได้เป็นอย่างดี ถึงกระนั้น คณะผู้ปกครองยังมีขนาดเล็ก เป็นคณะผู้ใกล้ชิดโดยสายโลหิตและเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด

1. คตินิยมความชอบธรรม

ราชวงศ์ฉินได้พัฒนาสถาบันกษัตริย์ให้มีความชอบธรรมยิ่งขึ้นด้วยการส่งเสริมคตินิยมทิพยภาวะแห่งองค์จักรพรรดิ และทรงพระราชอำนาจตามที่สวรรค์ได้ประทาน จักรพรรดิในฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันชอบธรรม ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมคตินิยมที่ยืนหยัดแน่วแน่ตามจารีตประเพณีว่า จักรพรรดิต้องทรงเป็นประมุขทางโลกและทางธรรม ใน

ฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ จักรพรรดิต้องทรงเป็นประธานในพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญคือ พระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติบูชาพระมหาบุรุษภักษัตริยธิดาและปฏิบัติบูชา เทพยดาฟ้าดิน โดยเฉพาะสวรรค์ ราชวงศ์ฮั่นสืบทอดคตินิยมระบบจักรวาลที่ถือว่า จักรวาลได้ประมวลสรรพสิ่งใน แหล่งหล้าเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบแบบแผน (“an ordered whole”) กอปรด้วยเจตนารมณ์ หลากหลายที่มีความสอดคล้องกันอย่างสมดุล ราชวงศ์ฮั่นยังคงมีความคิดหลักที่ถือว่ามนุษยชาติ นั้นคือส่วนประกอบของธรรมชาติ ความคิดของจีนสมัยฮั่นยังคงก่อเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการคำนึง ถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้ปกครองกับบรรพบุรุษของผู้ปกครอง ความคิดนี้ย่อมเป็นความคิดตามวิถี ทางแห่งจารีตประเพณีเดิมที่มีมาแต่สมัยช่างแล้ว

ในสมัยฮั่น จีนเชื่อกันว่าสวรรค์ โลกและมนุษย์มีอิทธิพลต่อกันและมีความสอดคล้องต่อกันอย่างสมดุล (Correspondence) ปรากฏการณ์ทั้งปวงบนสวรรค์ โลกแห่งธรรมชาติบนพื้น พินาศและสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างขาดส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้ ระบบจักรวาลที่มี ลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างขาดมิได้ (Correlative Cosmology) นี้ถือว่า สวรรค์คือมหাজักรวาล (Macrocsmology) โลกคือสวรรค์จำลองชะลอลงมาสู่พื้นพิภพ เป็นจุลจักรวาล (Microcosmology) ที่มีลักษณะเหมือนสวรรค์อาทิ สวรรค์มี 4 ฤดูกาล ธาตุ 5 เป็นส่วน ๆ (Section) 9 และมี 366 วัน เปรียบเสมือนองคภาพของมวลมนุษย์ที่ประกอบด้วยแขนขา 4 อวัยวะภายในที่สำคัญ 5 ทวาร 9 และกระดูกข้อต่อ 366 ข้อ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกหรือจุลจักรวาล (Microcosmic man) ต้องมี วิถีชีวิตตามครรลองแห่งธรรมชาติของมหাজักรวาล (Macrocsmic nature) สรรพสิ่งในระบบ จักรวาลล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างขาดส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้เพราะล้วนเป็นเหตุและ บังคับต่อกันดังเช่น ไม้ก่อเกิดไฟ ไฟก่อเกิดโลก โลกทำให้เกิดแร่ธาตุ แร่ธาตุก่อเกิดน้ำ น้ำก่อเกิดไม้ ดั้งนี้เป็นต้น หรือจะมองในมุมกลับก็ได้ว่า แร่ธาตุพิชิตไม้ ไฟลัดแร่ธาตุ น้ำดับไฟ ดินกลบน้ำ ไม้ พลิกแปลงใช้ดิน

ระบบจักรวาลดังกล่าวครอบงำวิถีความคิดของคนจีน สถาปนภักษัตริย์เองก็ยึดถือความ คิดดังกล่าว ดังจะเห็นได้ว่า จักรพรรดิสถิตย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งและทรงประพฤติปฏิบัติในเชิง ตอบโต้กับธรรมชาติ จักรพรรดิกับธรรมชาติจะแยกขาดจากกันมิได้ จักรพรรดิต้องโปรดให้ตั้งการ พิธีกรรมอันจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฏจักรแห่งฤดูกาลและปรากฏการณ์ธรรมชาติ พระราชสำนัก ต้องสอดส่องตรวจตราเหตุการณ์บนสรวงสวรรค์ด้วยการตรวจดูดวงดาวจักรราศีและฤกษ์ยาม พิธีกรรมในพระราชสำนักและพระราชจริยวัตรต้องสอดคล้องสนองตอบเหตุการณ์ธรรมชาติ ความ สัมพันธ์อันแยกกันมิได้ระหว่างจักรพรรดิกับสวรรค์ย่อมก่อเกิดขึ้นโดยคติที่ว่า มนุษยชาติเป็นส่วน หนึ่งในกระบวนการของจักรวาล ความผิดพลาดของมนุษย์ย่อมทำให้กระบวนการของจักรวาลนั้น บั่นบ่วนไร้ระเบียบแบบแผน การปกครองที่ไม่ถูกต้องย่อมก่อเกิดภัยพิบัติอันเป็นสัญญาณบอกเหตุ ว่า สวรรค์ได้แสดงความไม่พึงพอใจต่อความประพฤติของผู้ปกครอง ภัยพิบัติของธรรมชาติเป็นนิมิต

บอกเหตุและแสดงว่า ฟาดินลงโทษเมื่อสังคัมและผู้ปกครองประพฤติตนไม่ถูกต้องเที่ยงธรรม มนุษย์จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อติดต่อสวรรค์ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษก็เป็นวิธีหนึ่งในการ ติดต่อกับสวรรค์ แม้แต่การตรวจตราปรากฏการณ์ธรรมชาติและดวงดาวจักรวาลก็ ตลอดจนการ เสี่ยงทายทำนายทายทักก็ล้วนแสดงความใส่ใจของมนุษย์ที่ใครจะเรียนรู้พระประสงค์ของสวรรค์ เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่พอพระทัยของสวรรค์

คตินิยมจักรวาลดังกล่าวมีบทบาทเสริมสร้างสถาบันกษัตริย์ให้มีความมั่นคงและ พระราชอำนาจมีความถูกต้องชอบธรรมยิ่งขึ้น เดิมสถาบันกษัตริย์ได้ยึดถือคตินิยมที่ว่า จักรพรรดิทรง เป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ ที่สวรรค์ประทานอำนาจให้ปกครองจักรวรรดิและต้องทรงประพฤติตาม พระประสงค์ของสวรรค์ คตินิยมสวรรค์อาจประทานหรือเพิกถอนอำนาจได้นั้นกลายเป็นข้ออ้างใน การล้มล้างราชวงศ์และสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ตำแหน่งจักรพรรดิขาดความมั่นคงแน่นอน ราชวงศ์ ยืนยันยึดถือคตินิยมใหม่เพื่อเสริมพลังสถาบันกษัตริย์ว่า ผู้ที่มีสิทธิชอบธรรมในการตั้งพิธีกรรม ติดต่อกับสวรรค์ได้แต่ผู้เดียวคือ จักรพรรดิ จักรพรรดิทรงเป็นประมุขในทางธรรม ทรงตั้งพิธีกรรมเพื่อ ขอให้เทพดาฟาดินปกปักรักษาปวงประชาราษฎร์ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข จักรพรรดิจึงทรงมี บทบาทเป็นคนกลางติดต่อกับสวรรค์โดยตั้งพิธีกรรมบูชาโลกธาตุ 5 ปฏิบัติบูชาสวรรค์ผู้สร้าง เอกภพความเป็นหนึ่ง (the Supreme Unity) และบูชาพระธรณี (Lord of the soil) ต่อมา พระราชพิธีมีการบูชาอัญ หรือบูชาเทพแห่งสวรรค์ (Heaven) และเทพแห่งพิภพ (Earth) ณ ยอดเขา ไทซาน (Summit of Mt. T'aishan) จักรพรรดิทรงปฏิบัติบูชาปวงเทพดาผู้ทรงฤทธานุภาพและ ทรงรายงานสภาพความเป็นไปของราชวงศ์

จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งสถานภาพอันสูงสุด ลอยตัวอยู่เหนือสรรพสิ่ง ทิพยภาวะได้สร้างองค์ จักรพรรดิให้เป็นเทพบนพื้นพิภพเสมือนพระผู้วาดาร เมื่อเสด็จสวรรคตแล้วต้องสร้างเทวาลัยสถิตย์ ดวงพระวิญญูณ เทวาลัยประเภทนี้มีอยู่หลายร้อยแห่ง พระราชสำนักส่งเสริมการจดบันทึกพระ ราชประวัติและพระราชกรณียกิจทุกรัชกาล เพื่อเป็นประจักษ์พยานของพระบุญญาธิการมหาศาล และเพื่อเป็นประวัติศาสตร์แสดงแนวทางหรือศิลปการปกครองสำหรับรัชกาลต่อไป **ตำราคลาสสิก** เองส่วนหนึ่งก็เป็นตำราพระราชประวัติ เมื่อ 124 ปี ก.ศ.ศ. ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดตั้ง ราชบัณฑิตยสถาน ฮันหลิน (Han Lin, Imperial Academy) ขึ้น ประกอบด้วยบรรดาราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณความรู้สูงเชี่ยวชาญใน **ตำราคลาสสิก** การตั้งราชบัณฑิตยสถาน แสดงพระราชประสงค์ อันแน่วแน่ที่จะทรงเจริญรอยตามพระราชจริยวัตรอันดีงามของพระมหาบุรพกษัตริย์อันปรากฏใน พระราชประวัติของราชวงศ์ ตำราพระราชประวัติจึงเปรียบเสมือนตำราการเมือง (Political Treatise) ที่จักรพรรดิต้องทรงศึกษาเพื่อประโยชน์ในการปกครองแผ่นดินจีนอันกว้างใหญ่ไพศาล ตามพระประสงค์แห่งสวรรค์

2. พระราชอำนาจ

ในฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ และแสดงทิพยภาวะเป็นหลักในรัฐและสังคมจีน จักรพรรดิคือเจ้าชีวิตผู้ชี้ต้นตายเป็นแก่นมนุษย์ทุกผู้ทุกนามในแผ่นดิน ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเต็มที่เด็ดขาดเป็นล้นพ้นที่จะทรงปกครองจักรวรรดิตามพระราชอัธยาศัย พระราชจริยวัตรอันแสดงออกอย่างเป็นไปตามธรรมชาตินั้นยากที่จะหยั่งถึงและไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลผิดชอบชั่วดี อาจจะมีหรือเพิกถอนหรือทำลายคำสั่งและการและระเบียบแบบแผนอันใดที่ข้าราชการได้ตั้งไว้ได้ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการตัดสินความผิดให้ถึงแก่ชีวิตได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการศาลสถิตยยุติธรรมใด ๆ พระบรมราชวินิจฉัยถือเป็นเด็ดขาดที่สุด จะฟ้องร้องเอาผิดจากจักรพรรดิมิได้ อำนาจตุลาการถึงขั้นประหารชีวิตนี้ถือเป็นอำนาจสืบต่อจากประเพณีนิยมเดิมที่สามารถเอาถึงชีวิตสัตว์ได้ในการล่าสัตว์และเอาถึงชีวิตผู้คนได้ในการศึก การล่าสัตว์และการรบเป็นอาชีพขานาญการที่ถือว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นความถูกต้อง จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดในการลงโทษถึงชีวิตหรือพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่ข้าราชการ ในชีวิตรับราชการข้าราชการจึงหวาดกลัวราชภัยที่ตนไม่มีสิทธิ์ฟ้องร้องขอความเป็นธรรมใด ๆ เพราะราชภัยนั้นคือเทวภัยโดยนัยตามคตินิยมที่ว่า จักรพรรดิทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ พระราชกรณียกิจนั้นคือพระกรณียกิจแห่งพระเจ้า (Act of God)⁵ จักรพรรดิทรงครองแผ่นดินในนามของสวรรค์และเพื่อพระประสงค์ของสวรรค์ พระบรมราชโองการหรือเทวโองการนั้น ศักดิ์สิทธิ์ล่วงละเมิดมิได้ พระราชอำนาจเด็ดขาดเป็นล้นพ้นเหนือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม การปกครองจักรวรรดิด้วยพระราชอำนาจอันเด็ดขาดและด้วยกฎหมายเข้มงวดตามคตินิยม (Legalism) นั้นไม่สามารถจะทำให้ระบอบจักรพรรดิราชย์ (Imperial Rule) มั่นคงได้ในระยะยาวนาน ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนราชวงศ์มาแล้วถึง 3 ครั้งในอดีต ราชบัลลังก์ต้องค้ำจุนด้วยคณะบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและสวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิด้วย การปกครองจึงต้องมีระบบและมีคณะบุคคล กล่าวคือ การปกครองต้องมีระบบราชการ

3. ระเบียบบริหารของรัฐ

หลิวปัง ผู้สถาปนาราชวงศ์ฮั่นมีพื้นเพมาจากชาวนา มิได้มาจากชนชั้นสูง จึงไม่เห็นความสำคัญของการปกครองโดยชนชั้นสูง แต่ถึงกระนั้น ในระยะแรก ราชวงศ์ฮั่นต้องแสวงหาความสนับสนุนจากชนชั้นสูงโดยพื้นฟูระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ขึ้นมาใหม่ ทั้งพระบรมวงศ์และขุนนางผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ราชการ ที่ดิน กำลังผู้คน ตลอดจนจนเป็นผู้ว่าราชการที่มีอำนาจปกครองเป็นอิสระ และสามารถเก็บภาษีอากรเองได้ ครั้นเมื่อราชบัลลังก์มีความมั่นคงแล้ว ราชวงศ์ฮั่นได้ฟื้นฟูระบอบจักรพรรดิราชย์แบบราชวงศ์ฉินขึ้นมาใหม่ แต่มีลักษณะพิเศษคือ เป็นระบอบที่มีได้ยึดถือความเหี้ยมโหดในการปกครองและกำจัดศัตรูทางการเมือง ระบอบนี้ได้มีลักษณะเป็นระบอบทหารเคร่งวินัย

ระบบราชการมีลักษณะรวมอำนาจ ราชการได้แบ่งเป็นราชการฝ่ายหน้า (Outer Court) และราชการฝ่ายใน (Inner Court) โครงสร้างราชการฝ่ายหน้ามีอัครมหาเสนาบดี ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในความหมายปัจจุบัน ตำแหน่งรองลงมาคือ มหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง ผู้รับผิดชอบราชการในกระทรวงทั้งหมด 9 กระทรวง คือ กระทรวงพระราชพิธี กระทรวงมั่นคง ของพระราชสำนัก กระทรวงทหารม้า กระทรวงยุติธรรม กระทรวงราชเลขาธิการ กระทรวงวัง กระทรวงจัดเก็บรายได้ แผ่นดิน และกระทรวงคลัง กระทรวงทั้ง 9 นั้นมีหน่วยราชการแบ่งซอยย่อยอีกมากมาย นอกจากนี้แล้วยังมีหน่วยราชการพิเศษเฉพาะกิจอีกเป็นจำนวนมาก

ราชการฝ่ายในเติบโตใหญ่จากเดิมเป็นหน่วยราชการพิเศษเฉพาะกิจมีหน้าที่รับผิดชอบพระราชทรัพย์ (Privy Treasury) ราชการฝ่ายในมีผู้บังคับบัญชาเป็นราชเลขาธิการ (Secretariats) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นขันที (Eunuch) มีทำเนียบคักตึกาเฉพาะ ราชการฝ่ายในยังรวมหมายถึงคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์ด้วย มีข้อควรพิจารณาว่า ขันทีมิได้รับผิดชอบต่อราชการงานเมืองอันใดประจำ ขันทีเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จึงมักเป็นราชเลขาธิการบ้าง เป็นแม่ทัพออกศึกบ้าง ตำแหน่งราชเลขาธิการเป็นตำแหน่งทรงอำนาจเพราะใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จึงเป็นตำแหน่งที่ทำทายอัครมหาเสนาบดีผู้เป็นใหญ่ในราชการฝ่ายหน้า ในบางรัชกาล ราชเลขาธิการมีอำนาจควบคุมการกำหนดวินิจฉัยราชการแผ่นดินแทนอัครมหาเสนาบดี โดยไม่มีกลไกรัฐใดสามารถตรวจสอบควบคุมการใช้อำนาจโดยขันทีได้ ราชการฝ่ายในไม่จำเป็นหรือไม่ต้องดำเนินกิจการตามระเบียบปฏิบัติของราชการ ราชการฝ่ายในจึงเป็นหน่วยราชการอิสระส่วนพระองค์ที่ทรงอำนาจอิทธิพลมาก

ระบบราชการมีการลำดับตำแหน่งสูงต่ำ สูงสุดคือ อัครมหาเสนาบดี คณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์และแม่ทัพ ทั้งสามฝ่ายทำหน้าที่ร่วมกันเป็นคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์และรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการให้ลุล่วง ถ้าพิจารณาหน้าที่ของกระทรวงแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่า ระบบราชการมิได้จัดตั้งเพื่อราชการ อันจะสนองตอบประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์เท่านั้น หากแต่ยังมีจุดมุ่งหมายจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองตอบเป็นพระราชกิจด้วย ราชการฝ่ายในเองก็ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมราชการฝ่ายหน้าอีกทอดหนึ่ง ระบบราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในจึงเป็นระบบการปกครองทวิภาค (Duplication of Government) การจัดแบ่งส่วนราชการและตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างแบ่งซอยย่อยตามความถนัด และการตั้งตำแหน่งคู่ตรวจสอบอำนาจกันเอง เหล่านี้ล้วนมีจุดประสงค์ถ่วงดุลอำนาจราชการ มิให้ฝ่ายใดหน่วยใดคณะใดหรือผู้ใดสามารถสร้างอำนาจขึ้นมาเป็นภัยต่อราชบัลลังก์ได้ ระบบราชการสมัยอันมีข้าราชการประจำประมาณ 130,000 คน โดยอัตราส่วนข้าราชการ 1 คนต่อประชากร 400-500 คน⁶

4. การปกครองภูมิภาค

ในระยะแรก การปกครองภูมิภาคได้ใช้ระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ เป็นการกระจายอำนาจ

สมบูรณ์แบบให้ทั้งพระบรมวงศ์ครองพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นอาณาจักร (Kingdoms) 10 แห่ง และขุนนางครองพื้นที่มณฑลซึ่งเดิมเป็นเมืองท่าพระยา (Marquisate) 14 แห่ง ปกครองตนเองเป็นอิสระ จักรพรรดิทรงเป็นเจ้าของที่ดินผู้ยิ่งใหญ่ (A Great Feudal Magnate) ต่อมาจักรพรรดิแบ่งพื้นที่ใหม่เป็นพื้นที่บัญชาการทหาร (Commandery) 84 แห่งในภาคตะวันตก และเป็นพื้นที่อาณาจักร 18 แห่ง เมื่อราชวงศ์มีอำนาจมั่นคงยิ่งขึ้นแล้ว ได้แบ่งจักรวรรดิเป็นพื้นที่บัญชาการทหารหมด ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่บัญชาการทหารหรือเป็นอาณาจักร ต่างก็มีฐานะเป็นมณฑลที่จัดพื้นที่การปกครองภายในแบ่งเป็นจังหวัด (Prefectures) แต่ละจังหวัดประกอบด้วยอำเภอ (Districts) แต่ละอำเภอประกอบด้วยตำบล (Wards) และหมู่บ้าน ราชวงศ์ยังได้ปกครองภูมิภาคระดับมณฑลดังกล่าวด้วยวิธีการรวมอำนาจโดยเป็นผู้แต่งตั้งถอดถอนโยกย้ายข้าราชการตั้งแต่ระดับผู้ว่าราชการ (Governors) และหรือผู้บัญชาการทหาร (Commandant) ลงไปจนถึง ระดับอำเภอ ผู้ปกครองพื้นที่บัญชาการทหารมี 2 คนคือ ผู้ว่าราชการและผู้บัญชาการทหาร

ทั้งพื้นที่บัญชาการทหารและอาณาจักรปกครองแบบเดียวกัน มีหน้าที่รับผิดชอบหลักคือการสำรวจสำมะโนครัวประชากรเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดเก็บภาษีอากรและเกณฑ์แรงงาน และการทำทะเบียนที่ดินและทะเบียนผลผลิตประจำปีเพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินเก็บภาษีอากร หน้าที่รองคือ ตัดสินคดีความ พื้นที่ระดับตำบลหมู่บ้านมีเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการจัดเก็บภาษีข้าวเปลือก (Grain) สิ่งทอ หรือเงินสด รักษาความสงบมิให้เกิดโจรผู้ร้าย รักษาอุ้งฉางหลวง บำรุงเส้นทางคารavan ส่งคมนาคม และรักษาสถานีหลวงให้มีม้าพร้อมสรรพรวมทั้งสถานีย่อยรายทาง เป็นการรักษาส่งเส้นทางติดต่อกับส่วนกลาง ชนชั้นสูงในภูมิภาคเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ มีเกียรติยศบรรดาศักดิ์และรายได้จากภาษีหลวง แต่มิได้มีอำนาจปกครองประชาชน การปกครองภูมิภาคอยู่ในความดูแลของข้าราชการเท่านั้น จนเมื่อ 106 ปี ก.ค.ศ. ราชวงศ์ยังได้ควบคุมการปกครองภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการจัดตั้งระบบตรวจราชการภูมิภาค แบ่งจักรวรรดิเป็นพื้นที่ภูมิภาคตรวจการ 14 แห่ง ส่วนกลางส่งผู้ตรวจราชการ (Inspector) ไปตรวจราชการแห่งละ 1 คน

ระบอบจักรพรรดิราชย์จะมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลเพียงใด มิได้ขึ้นอยู่กับจักรพรรดิและระบบเท่านั้น หากแต่ยังต้องขึ้นอยู่กับคุณภาพคือ ความรู้ความสามารถของข้าราชการด้วย

5. ข้าราชการ

ข้าราชการสมัยนั้นต้องได้ตำแหน่งขึ้นมาจากเสมียนฝึกงานในราชการท้องถิ่นจนมีความรู้ความสามารถดีพอแล้ว ผู้บังคับบัญชาจึงจะรับรองให้เป็นข้าราชการโดยส่งเข้าสอบคัดเลือกที่เมืองหลวงตามโอกาสที่มีการเปิดสอบเป็นครั้งเป็นคราว การสอบประเมินความสามารถในด้านนโยบายและการบริหารราชการเท่านั้น ผู้ที่สอบไล่ได้จะได้รับบรรจุเป็นข้าราชการส่วนกลาง ส่วน

ภูมิภาคหรือเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ตามความรู้ความสามารถของผู้นั้น การสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการสมัยอันมิได้เปิดสอบเป็นกิจจะลักษณะประจำ หากแต่เปิดสอบตามความจำเป็นเท่านั้น ยังไม่มีการจัดระบบสอบและระบบแต่งตั้งแต่อย่างใด ถึงกระนั้น การหาคนดีมีวิชาเป็นข้าราชการตามวิธีการดังกล่าวก็ส่งเสริมให้ราชวงศ์อันเห็นความสำคัญของการศึกษา

เมื่อประมาณ 136 ปี ก.ศ.ศ. ในรัชสมัยจักรพรรดิอู่ตี้ (Wu-ti) ราชวงศ์อันได้ยอมรับนับถือลัทธิขงจื้อเป็นลัทธิทางการ และมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ลัทธินี้เป็นหลักในการอบรมข้าราชการผู้เป็นชนชั้นปกครองใหม่ให้มีความรู้และคุณธรรม ลัทธิขงจื้อมีความเหมาะสมที่จะเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองสำหรับชนชั้นปกครองรุ่นใหม่ที่จะแทนที่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองรุ่นเก่า

ราชวงศ์อันได้จัดการศึกษาให้เปล่าแก่ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้ง และจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นทั่วไป ทุกหนแห่งจัดการศึกษาตามแนวทางขงจื้อที่ยึดถือตำราคลาสสิกเป็นหลัก สถานศึกษาที่สำคัญคือ ราชวิทยาลัยซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ 135 ปี ก.ศ.ศ. มีข้าราชการเข้ารับการศึกษาคือ 50 คน ผู้สอนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสูง (Eminent) เมื่อถึงศตวรรษที่ 1 ก.ศ.ศ. ทั้งจักรวรรดิมีผู้เข้ารับการศึกษาคือ 30,000 คน สถานศึกษาทุกแห่งมีพิธีบูชาขงจื้อผู้เป็นบูรพจารย์ตั้งแต่นั้นมา การศึกษาให้เปล่านั้นเปิดโอกาสให้ราษฎรทุกชนชั้นสามารถเข้ารับการศึกษาคือ แม้แต่คนยากไร้เองก็อาจมีโอกาสเข้าเรียน ถ้าหมู่บ้านหรือแซ่หรือสมาคมพอคำให้ทุนอุปถัมภ์ผู้นั้น

เมื่อมีการศึกษาเป็นแบบแผนแล้ว การจัดสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการก็มีระเบียบและมีแผนกำหนดเวลาสอบประจำปี เป็นการทดสอบประเมินความรู้ตามคตินิยมขงจื้อ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก.ศ.ศ. โดยยึดถือตำราคลาสสิกเป็นหลัก มีการจัดสอบประจำปีที่สามารถคัดเลือกคนเข้าเป็นข้าราชการได้ประมาณปีละ 100 คน การสอบมี 3 ระดับ ทุกระดับมีผู้สมัครให้ผู้สอบไล่ได้ อาจจะกล่าวได้ว่า ราชวงศ์อันส่งเสริมอุปถัมภ์การศึกษาและจัดสอบคัดเลือกสำหรับผู้มีความรู้ทุกชนชั้น ระบบราชการของราชวงศ์อันจึงล้วนมีข้าราชการที่ผ่านการสอบความรู้แนวขงจื้อแล้ว ทั้งจักรวรรดิจึงปกครองโดยผู้ปกครองที่ผ่านการศึกษอบรมตามคติขงจื้อ (Confucianists) จักรวรรดิจีนนับเป็นแห่งแรกในโลกที่ได้ประสานการรู้หนังสือให้เข้ากับวัฒนธรรมการเมืองอย่างไม่เคยมีปรากฏมาก่อน⁷ ข้าราชการล้วนได้รับการศึกษาอบรมแบบเดียวกันให้มีความคิดความรู้สึกและแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกันตามคติขงจื้อ ไม่มีพฤติกรรมแบบอื่นแปลกปลอม

ทำเนียบข้าราชการกำหนดชั้นยศไว้ 12 ระดับ (12 Grades) และกำหนดให้รับราชการกินเงินเดือน และมีบำเหน็จความดีความชอบเป็นยศถาบรรดาศักดิ์ เลื่อนตำแหน่ง ให้ทรัพย์สินคงการกำลังผู้คน ให้เอกสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีอากร ยกเว้นจากการถูกเรียกเกณฑ์แรงงานและเป็นทหาร เมื่อประพาศิต ก็ให้เอกสิทธิ์ลดหย่อนผ่อนโทษไม่ถึงโทษประหาร เพียงแต่ถอดออกจากตำแหน่งและเรียกคืนยศถาบรรดาศักดิ์ แม้จะได้รับโทษประหาร ก็ให้เอกสิทธิ์ไม่ต้องโทษประจาน แต่ให้รักษาเกียรติยศวงศ์ตระกูลด้วยการให้กระทำอัตวินิบาตกรรมและถูกริบราชบาตร ระบบ

ราชการได้สร้างอภิสิทธิ์ชนใหม่ขึ้นคือ ชนชั้นข้าราชการที่เป็นชนชั้นผู้ปกครองผู้มีอภิสิทธิ์ (A Favored Elite) ระบบมีโครงสร้างใหญ่โตและมีข้าราชการนับแสน แต่เมื่อเทียบกับปริมาณประชากรทั้งแผ่นดินแล้ว ก็ยังนับว่าระบบราชการมีขนาดเล็กมากในท่ามกลางมวลชนมหาศาล

ในระบบบงการพรตราชย์แบบฮั่น พระราชอำนาจยังคงเข้มแข็งเด็ดขาด จักรพรรดิยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการกำหนดวินิจฉัยนโยบายราชการแผ่นดินและการวินิจฉัยสั่งการ ตราบพระราชบัญญัติพระราชกฤษฎีกา แต่งตั้ง เลื่อนลดปลดย้ายพระราชวงศ์และข้าราชการ บำเหน็จความดีความชอบและลงโทษข้าราชการได้ถึงตาย เมื่อมีราชการสำคัญ ต้องมีการประชุมบรรดาเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่หน้าที่นั่ง ในการปฏิบัติราชการ ข้าราชการผู้ใหญ่สามารถทำหนังสือเป็นบันทึก (Memorial) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย กราบบังคมทูลขอราชการเป็นการส่วนตัวได้ พระบรมราชโองการสามารถถ่ายทอดถึงตัวบุคคลได้โดยไม่ต้องผ่านสายบังคับบัญชา และล้มล้างคำสั่งข้าราชการได้บุคคลที่ได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นผู้แทนพระองค์ไปในราชการหน่วยใดไม่ว่าส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค มีอำนาจสั่งการเหนือข้าราชการท้องถิ่นได้ การปกครองสมัยฮั่นจึงเป็นการปกครองที่รวมอำนาจและกระจายอำนาจแบบควบคุมกำกับราชการอย่างใกล้ชิดมาก โดยจักรพรรดิยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาด

ระบอบการปกครองแบบราชวงศ์ฮั่นเป็นระบอบที่มีคุณลักษณะเฉพาะ ราชวงศ์ฮั่นยอมรับลัทธินิตินิยม (Legalism) ที่ยึดมั่นในการปกครองโดยหลักอาญาสิทธิ์และหลักกฎหมายเข้มงวด แต่ราชวงศ์ฮั่นก็ได้ยึดถือลัทธิขงจื้อด้วยในการสร้างระบบราชการที่มีทั้งคุณความรู้ความสามารถและคุณธรรม โดยให้ระบบการศึกษาตามแนวทางจื้อและมีระบบสอบคัดเลือก เป็นการสร้างระบอบการปกครองที่มีทั้งคุณลักษณะเข้มแข็งตามลัทธินิตินิยมและคุณลักษณะอ่อนตามลัทธิขงจื้อ เป็นลักษณะแข็งนอกอ่อนใน ดังสุภาวิตจีนได้อุปมาอุปไมยการปกครองแบบนี้ไว้ว่า “การปกครองประเทศเปรียบประดุจการต้มปลาตัวเล็กๆ 1 ตัวที่ต้องไม่สุกเกินไป” กล่าวคือ การปกครองต้องไม่แข็งเกินไปหรืออ่อนเกินไป แม้ว่าราชบัลลังก์อาจได้มาด้วยพลังอำนาจทางทหาร แต่การอ้างไว้ซึ่งอำนาจที่ยืนนานต้องอาศัยความรู้ความสามารถเป็นพลังปัญญาในการปกครองจักรวรรดิ อีกทั้งต้องชำนาญในการปกครองด้วยพระเดชและพระคุณเป็นสำคัญ ผู้พิชิตราชบัลลังก์จำเป็นต้องมีคณะผู้บริหารราชการที่มีความรู้ความสามารถและคุณธรรม ปัญญาชนขงจื้อคือผู้ที่จะค้ำจุนราชบัลลังก์หาได้เป็นศัตรูที่น่ากลัวสำหรับรัฐตามสายธารราชวงศ์ไม่

บัณฑิตขงจื้อทั้งที่รับราชการหรืออยู่นอกราชการได้รับการฝึกฝนอบรมให้เห็นว่าระเบียบแบบแผนพลเรือน (Civil Order) สำคัญกว่าระเบียบแบบแผนแบบทหาร (Military Order) การปกครองโดยข้าราชการพลเรือนจะยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนดีกว่าการปกครองแบบทหาร คตินิยมขงจื้อจึงเป็นคุณลักษณะด้านอ่อนคู่กับพระราชอำนาจเด็ดขาดบนพื้นฐานของการใช้กำลังทหารและกฎหมาย ซึ่งเป็นด้านแข็งแกร่ง เปรียบเสมือนเป็นหยิน (yin) เป็นหยาง (yang) คู่กันที่มี

คุณลักษณะเป็นตรงกันข้ามว่าต้องคู่กันแยกกันไม่ได้ บัณฑิตขงจื้อเป็นที่ปรึกษาสำคัญที่จักรพรรดิจะทรงขาดมิได้ ชนชั้นปัญญาชนจึงเป็นชนชั้นที่มีความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เอื้อประโยชน์ต่อกันกับสถาบันกษัตริย์ จักรพรรดิทรงสร้างองคภูมของการปกครองคือ ราชบัลลังก์ กองทัพและองคกรตลอดจนกฎระเบียบเพื่อควบคุมสังคม ชนชั้นปัญญาชนขงจื้อได้ให้ประโยชน์แก่ระบอบจักรพรรดิ-ราชย์โดยการให้ความรู้และประสบการณ์ของบรรพชน ให้ศิลปการปกครองที่จะส่งเสริมพระราชอำนาจให้มีความถูกต้องชอบธรรมและทำให้การปกครองสามารถดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ ทั้งจักรพรรดิและปัญญาชนจึงผูกพันต่อกันเป็นสองชั้นหลักในสังคมเกษตรของจักรวรรดิจีน⁹ ระบอบการปกครองที่ราชวงศ์ฮั่นพัฒนาขึ้นมาดังกล่าวจึงมีรากฐานอันมั่นคงและมีประสิทธิภาพยืนยงคงกระพันมาจนถึงศตวรรษที่ 20 เป็นระบอบที่มีอายุยืนนานที่สุดในโลก ราชวงศ์อาจจะล้มครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นเวลากว่า 2,000 ปี แต่ระบอบการปกครองสามารถยืนหยัดอยู่ได้ตามรูปแบบที่ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาตามคติดินนิยมและลัทธิขงจื้อ ระบบราชการเป็นจุดเชื่อมประสานเงินเข้าด้วยกันด้วยอุดมการณ์และการบริหาร อำนาจการเมืองขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการทหารและการพลเรือนอย่างสมดุลยิ่ง จักรพรรดิคือผู้เป็นใหญ่ครอบครองจักรวรรดิซึ่งเป็นรัฐที่มีระบบการปกครองแบบรวมอำนาจบนพื้นฐานของระบบราชการ และเป็นรัฐที่ข้าราชการเป็นใหญ่ (A Centralized and bureaucratic state)

สังคมฮั่น

1. การแบ่งชนชั้น

สังคมฮั่นมีโครงสร้างชนชั้นแบ่งชัดเจนกว่าอดีต ชนชั้นสูงมีทั้งรุ่นเก่าก่อนสมัยฮั่นที่ทรงอำนาจอิทธิพลสูง และรุ่นใหม่ที่เป็นเจ้านายและข้าราชการ ชนชั้นสูงล้วนผูกขาดตำแหน่งราชการครอบครองทรัพยากรในแผ่นดิน ที่สำคัญคือ ที่ดินและแรงงานคน ชนชั้นนี้จึงมีทั้งการศึกษาอบรม มีอำนาจอันมาจากตำแหน่งหน้าที่และมีฐานะมั่นคงและมั่งคั่งจากการเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ได้รับสิทธิยกเว้นจากการเสียภาษีอากร หรือเสียภาษีน้อยที่สุด และจากการถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน ชนชั้นสูงนี้มีแรงงานรับใช้คือ ทาสติดที่ดินและทาสตามบ้าน ชนชั้นสูงนี้เป็นชนชั้นที่สืบตระกูลสืบต่ออำนาจและความมั่งคั่ง ในปลายสมัยฮั่นที่ระบอบจักรพรรดิราชย์ไม่มีอำนาจอาญาสิทธิ์ ชนชั้นสูงล้วนส่องสุ่มกำลัງผู้คน ขยายพื้นที่แผ่ไพศาล มีอำนาจครอบครองแผ่นดินและผูกขาดตำแหน่งราชการ ข้าราชการส่วนใหญ่มาจากชนชั้นนี้ ตำแหน่งราชการส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งสืบตระกูล ระบบการสอบคัดเลือกเองไม่มีความหมายเพราะมีการทุจริตการสอบ ระบบราชการตกอยู่ในความครอบครองของชนชั้นสูง โดยนัยนี้ ชนชั้นสูงคือชนชั้นข้าราชการ เป็นผู้นำในการปกครองทุกระดับไม่ว่าส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค เป็นชนชั้นที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับประชาชน ชนชั้นสูงมีความผูกพันฉันเครือญาติกับระบบราชการมาก จึงเป็นชนชั้นที่โดดเด่นครอบงำสังคม ทว่าเป็น

อิสระในท้องถิ่น ถือเป็นชนชั้นผู้มีการศึกษาอบรมให้เป็นชนชั้นผู้ดีผู้สร้างสรรค์และสืบทอดอารยธรรมจีน มีวิถีชีวิตและระสนิยมอันสูงล้ำเลิศ ชนชั้นนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ดีผู้เจริญและเป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม วัฒนธรรมของชนชั้นนี้เป็นที่นิยมยกย่องและเลียนแบบอย่างในสังคมจีน แม้ชนชั้นสูงนี้คือชนชั้นผู้ปกครองที่อาจใช้อำนาจไม่เป็นธรรมกดขี่ข่มเหงราษฎร เป็นที่หวาดกลัวเกรงกลัวและเกลียดชังในมวลหมู่ประชาชน

ชนชั้นที่สองคือ สามัญชนผู้ไร้อภิสิทธิ์และต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองตัวอย่างเคร่งครัด ระดับสูงของชนชั้นนี้คือพ่อค้า แม้จะมีความมั่งคั่งสมบูรณ์พูนสุข แต่ไม่มีเกียรติ พ่อค้าเป็นกลุ่มบุคคลที่ชนชั้นสูงและราษฎรทั่วไปดูหมิ่นดูแคลน รัฐมิได้เห็นความสำคัญของการแสวงหารายได้รัฐจากการค้า เพราะภาษีที่ผลคือรายได้หลักของรัฐ อีกทั้งลัทธิขงจื้อเองก็ถือว่า อาชีพการค้าเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดกองกิเลสแก่ประชาชน พ่อค้าจึงเป็นกาฝากของเศรษฐกิจจีน แม้จะมั่งคั่งเพียงใดก็ไร้เกียรติ ถูกกีดกันมิให้ซื้อขายที่ดิน แต่พ่อค้าก็ยังมีย่องทางซื้อขายที่ดินจนเป็นชนชั้นเจ้าที่ดินได้ แม้จะถูกกีดกันมิให้เข้าสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ เมื่อมิให้อำนาจปกครองบ้านเมือง แต่พ่อค้าก็อยู่เบื้องหลังข้าราชการ มีประเพณีต้องห้ามประการเดียวคือ ห้ามใช้วิถีชีวิตแบบชนชั้นสูง เช่น ห้ามใช้ผ้าไหม ห้ามขี่ม้า เป็นต้น

สามัญชนทั่วไปประกอบอาชีพเพาะปลูกเป็นหลัก ขงจื้อกำหนดให้ชาวนามีหน้าที่เพาะปลูกบำรุงเศรษฐกิจของบ้านเมือง มีหน้าที่เสาะหาเชื้ออากรและถูกเรียกเกณฑ์แรงงานรับใช้หลวงปีละ 1 เดือน ถ้าชาวนาทำประโยชน์บนที่ดินของขุนได้ ชาวนาก็มีหน้าที่ทำนองนั้นต่อเจ้าของที่ดินนั้นด้วย เป็นการรับใช้หลวง คือ ข้าราชการชนชั้นสูงและเจ้าของที่ดิน การเรียกเกณฑ์แรงงานนี้ถือว่าสำคัญยิ่งกว่าภาษีที่เรียกเก็บ เพราะเป็นแรงงานที่การโยธาสร้างสิ่งสาธารณูปการให้แก่รัฐและแก่เจ้าของที่ดิน เป็นทหารประจำถิ่นหรือชายแดนและเป็นทหารออกรบ ในสายตาของรัฐ ประชาชนมีค่าความหมายทางการเมืองคือ เป็นแรงงานเพื่อกิจการต่าง ๆ และมีค่าความหมายทางเศรษฐกิจคือ เป็นชนชั้นที่ต้องเสียภาษี เมื่อใดปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ก็สามรถดำเนินชีวิตเป็นปกติสุขได้โดยรัฐไม่ข้องเกี่ยว ในท้องถิ่นระดับตำบลหมู่บ้าน ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้อย่างอิสระเสรี ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาคำรั้วแต่อย่างใด

ถึงกระนั้น ประชากรที่มีปริมาณมหาศาลคือพลิงอันตรรายในสายตาของรัฐ สามารถก่อการตีหรือร้ายได้ เพราะยากแก่การควบคุม รัฐจึงห้ามราษฎรชุมนุมรวมตัวทุกรูปแบบ รัฐติดต่อกับราษฎรโดยผ่านข้าราชการระดับจังหวัด มิได้ติดต่อกับประชาชนโดยตรง จึงไม่สามารถจะรู้ซึ่งถึงสภาพการครองชีพและสภาพความคิดเห็นความรู้สึกของราษฎรได้ ชาวนาส่วนใหญ่แสวงหาความมั่นคงทางจิตใจโดยหนีภัยธรรมชาติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้จะก่อการกบฏก็นิยมแสวงหาความมั่นใจจากอำนาจอันลึกลับของธรรมชาติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิเต๋าซึ่งมีคุณลักษณะด้านหนึ่งข้องเกี่ยวกับการกระทำคุณไสยศาสตร์ จึงมักเป็นลัทธิที่ก่อเกิดการร้ายหรือกบฏขึ้นเสมอ ดังสมัยราชวงศ์ฮั่น ลัทธิเต๋ายูเบื้อง

หลังกบฏชานา เช่น กบฏชานาคิ้วแดง (Red Eyebrow, ค.ศ. 18) กบฏคำตังแก่เจ้าพิธี (Five Pecks of Rice Band, ค.ศ. 184) กบฏชานาประเภทนี้มีมากมายหลายครั้งจนราชวงศ์อันสลบไม่พิน

2. ครอบครัว

ในสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์และชนชั้นสามัญ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ชนชั้นข้าราชการและชนชั้นผู้เสียภาษี¹⁰ ระบบครอบครัวมีบทบาทโดดเด่นครอบงำคนจีนไม่ว่าจะยากดีมีจนเพียงใด เปรียบประดุจว่าครอบครัวคือปลาที่แหวกว่ายในห้วงมหรณพแห่งมวลชน บัณฑิตขงจื้อล้วนหมายมุ่งไปที่ครอบครัวและรัฐเพื่อแสวงหาอำนาจหน้าที่ (Authority) ระบบเครือญาติเป็นพลังอันแข็งแกร่งในการระดมครอบครัวหลายครอบครัวให้มีความสัมพันธ์ต่อกันฉันทันเครือญาติ พิธีกรรมและสถาบันในสังคมล้วนเกิดขึ้นด้วยเหตุระบบเครือญาติ แต่ครอบครัวก็มีอิทธิพลที่ค่อนข้างจะหลากหลาย เพราะครอบครัวมักแตกกิ่งก้านสาขาเป็นหลายครอบครัว ครอบครัวจึงไม่มีอิทธิพลเป็นอันหนึ่งอันเดียวอย่างทรงพลังเท่าที่ควร อีกทั้งประเพณีการสืบมรดกโดยวิธีแบ่งให้บุตรหลานทั่วกันมิได้มีการสืบมรดกแก่บุตรคนโต (Primogeniture) ทำให้ความมั่งคั่งและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นปีกแผ่นแน่นหนาของครอบครัวต้องแตกแยกกระจายออกไป ครอบครัวจึงมีอิทธิพลแต่ไม่เป็นอันตรายต่อสังคมและรัฐ ความมั่งคั่งและอำนาจอิทธิพลของครอบครัว หรือตระกูลใหญ่ ๆ มักลดน้อยถอยลงไปทุกชั่วอายุคน

ภูมิปัญญา

1. อักษรศาสตร์

จักรวรรดิจีนในสมัยอันยังคงเป็นชนชาติเดียวในเอเชียตะวันออกที่มีภาษาเขียน ญี่ปุ่นและเกาหลีได้รับแบบอย่างตัวหนังสือแบบเขียน (Scripts) ของจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 จีนอันได้พัฒนาภาษาให้เจริญยิ่งขึ้นโดยพัฒนาประมวลศัพท์ (Vocabulary) และแต่งพจนานุกรมแพร่หลายแล้วตั้งแต่ ค.ศ. 100 การพัฒนาภาษาเขียนเกิดจากความจำเป็นในการบริหารราชการที่ต้องออกคำสั่ง ทำรายงานราชการ ทำสำเนาเอกสารราชการ และตรากฎหมายระเบียบข้อบังคับราชการจีนรู้จักวิธีการจัดเก็บเอกสารเป็นหมวดหมู่เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับราชการ การจดบันทึกและความสำคัญของการประกอบพิธีกรรมก็ล้วนต้องมีข้อมูลสำหรับราชการ ภาษาเขียนมีความสำคัญในการจดบันทึกเก็บข้อมูลและในการประกอบพิธีกรรมมาก ปฏิทินได้ส่งเสริมให้บันทึกมีความถูกต้องตามลำดับศักราชและกำหนดเวลาตามฤกษ์ยามที่จะตั้งการพิธีกรรม ปฏิทินจึงมีบทบาทสำคัญมากในวิถีชีวิตคนจีน

ภาษาจีนมีการพัฒนาสูงยิ่งขึ้น เพราะเป็นภาษาศิลปะที่ใช้ในการประพันธ์วรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ตำราคลาสสิก ตำราวิพากษ์และวิเคราะห์ตำราคลาสสิก (Commentaries) วรรณกรรมปรัชญา ประวัติศาสตร์และวรรณคดี

1.1 ปัญญาชน

สมัยราชวงศ์ฉิน นักวิชาการถูกจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นด้วยวิธีการต่างๆ ถึงขนาดเผาทิ้งเป็นนับร้อย ราชวงศ์ฮั่นได้ดำเนินนโยบายต่อปัญญาชนเป็นตรงกันข้าม ด้วยการยกย่องเชิดชูเกียรติและประสานผลประโยชน์ต่อกัน ปัญญาชนได้เข้ารับราชการบ้าง เป็นที่ปรึกษาบ้าง เป็นนักวิชาการสร้างผลงานบ้างเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตำราและวรรณกรรม ราชวงศ์ฮั่นได้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน (Taixue, Imperial Academy) ขึ้นเมื่อ 124 ปี ก.ศ.ศ. เพื่อเป็นสถาบันวิชาการชั้นสูง และจัดตั้งหอหนังสือหลวงขึ้น แม้นักวิชาการปัญญาชนจะมีความเป็นอิสระทางวิชาการมากขึ้นกว่าเดิม แต่จักรพรรดิหรือรัฐยังคงเป็นผู้ควบคุมแนวทางการของ ภูมิภาคปัญญาชนให้สนองรตินอกกรอบจนเป็นอันตรายต่อรัฐและสังคม บรรดาปัญญาชนส่วนใหญ่รับราชการหรือเป็นที่ปรึกษาหรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงราชบัณฑิตยสถาน จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอน ปู่นบำเหน็จรางวัลและลงโทษปัญญาชนในอาชีพได้ จึงทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอยู่ในที่หรืออยู่เบื้องหลังการประพันธ์วรรณกรรมและการศึกษาอบรมข้าราชการตามแนวทางขงจื้อตลอดจนอยู่เบื้องหลังการสืบค้นรวบรวมและคัดลอกตำราและ วรรณกรรมที่นับว่าสำคัญยิ่งคือ การกำหนดให้วรรณคดีและการเรียนรู้ตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์เป็น ตำราชุดที่ใช้ในการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 เป็นต้นมา จึงเป็นการเริ่มเปิด ศักยภาพการศึกษาตำราคลาสสิก (Classical Education)

จักรพรรดิหรือรัฐสามารถที่จะประสานศิลปการปกครองเข้ากับศิลปะของการประพันธ์ ตำราและวรรณกรรม ศิลปะทั้งสองแนวทางล้วนเป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีแนวทางการคิด เห็นคติขงจื้อและคตินิตินิยมที่มีต่อมาตรฐานความเป็นเลิศทางวิชาการและการเมืองการปกครอง ราชวงศ์ฮั่นได้ยกเลิกการกำหนดให้ตำราปรัชญาและประวัติศาสตร์เป็นวรรณกรรมต้องห้ามตั้งแต่ สมัยฉิน อาจจะกล่าวได้ว่า ทั้งพระราชอำนาจหรือการปกครอง วรรณกรรม ตำราและนักวิชาการ ล้วนมีความหมายสำคัญและมีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาเกื้อกูลต่อกันอย่างแยกไม่ออก เอกลักษณะนี้ดำรงคงอยู่จนถึงสมัยใหม่

1.2 ประวัติศาสตร์

วรรณกรรมสาขาหนึ่งในสมัยฮั่นที่ขึ้นชื่อที่สุดคือประวัติศาสตร์ โดยความจริงอัน ปรากฏคือ จีนมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 2,000 ปี ทั้งรัฐและราษฎรสนใจศึกษาอดีตเพื่อเป็น แบบอย่างแก่ปัจจุบันและเพื่อใช้เป็นข้อมูลเกี่ยวข้องกับสังคม คนจีนจึงนิยมทั้งแต่งประวัติศาสตร์ และศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์มาก ตำราคลาสสิกเอง ก็มีภาคหนึ่งเป็น ตำราประวัติศาสตร์

(Classic of Documents) ซึ่งขงจื้อได้ศึกษาและใช้เป็นตำราสอน ราชวงศ์ฮั่นได้เป็นผู้ที่กำหนด ประเพณีแต่งประวัติศาสตร์โดยถือเป็นหน้าที่ของราชวงศ์ ราชวงศ์เล็งเห็นประวัติศาสตร์เป็นสื่อ วรรณกรรมที่แสดงทั้งศาสตร์และศิลป์ของการเมืองการปกครอง ถือเป็นองค์ความรู้สำหรับรัฐใน การปกครอง และถือเป็นสื่อวรรณกรรมแสดงความเห็นมาของราชวงศ์ที่ได้ประกอบคุณงามความดี อย่างไรบ้างจึงมีความชอบธรรมในการปกครองทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งประวัติศาสตร์ ย่อมเป็นประจักษ์พยาน “ผลงาน” คือ พระราชกรณียกิจในการครองแผ่นดินได้ดีที่สุดและเป็นสื่อ แสดงภาพลักษณ์ของราชวงศ์ได้เป็นอย่างดี อีกประการหนึ่ง ประวัติศาสตร์คือ ประจักษ์พยาน พัฒนาการแห่งความเจริญและความรุ่งโรจน์เรื่องอำนาจของจีน ประวัติศาสตร์จึงเป็นเครื่องก่อเกิด ความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นจีน

ด้วยความตระหนักในคุณค่าของประวัติศาสตร์ ผู้ปกครองทุกยุคทุกสมัยของจีนตั้งแต่ สมัยชางมาแล้วล้วนเห็นว่า ประวัติศาสตร์เป็นคัมภีร์ส่องผู้ปกครองให้อนุชงกายภาคหน้าเห็น ผู้ ปกครองจึงมีความอ่อนไหวง่ายและระมัดระวังมากที่จะมิให้ “มีชื่อติดอยู่ในประวัติศาสตร์” ในทาง ที่เสียหายแก่ชื่อเสียงราชวงศ์ วิธีควบคุมเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดคือ การเขียนเองหรือแต่งตั้ง ให้ผู้อื่นแต่งตามที่ตนประสงค์ ราชวงศ์จึงเป็นผู้ควบคุมกระบวนการศึกษาค้นคว้าและแต่ง ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยฮั่นเป็นต้นมา การแต่งประวัติศาสตร์ถือเป็นมรดกวรรณกรรมล้ำเลิศยิ่ง ของราชวงศ์ฮั่น

ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาประวัติศาสตร์ให้ก้าวหน้าขึ้นโดยให้มีการรวบรวมประวัติศาสตร์ พระราชสำนัก (Court history) ขึ้นเป็นครั้งแรก *Shih chi* (History Records, บันทึกประวัติศาสตร์) เป็นประวัติศาสตร์ฉบับหลวงแต่งโดยพระโหราธิบดี 2 ท่านผู้สืบต่อตกทอดในวงศ์สกุล จากบิดาชื่อ ซือมาถัน (Ssu-ma T'an) สู่บุตรชื่อ ซือมาเจียน (Ssu-ma ch'ien, ถึงแก่กรรมเมื่อ 85 ปี ป.ค.ศ.) แต่ต่อมาซือมาเจียนคือผู้แต่งเกือบทั้งหมด เขาเป็นผู้สืบทอดประเพณีการแต่งประวัติศาสตร์แบบขงจื้อ คือ ประเพณีรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของซือมาเจียนมีเนื้อหาถึงสมัยผู้แต่งด้วย เป็นประวัติศาสตร์สากล (Universal history) ของชนเชื้อชาติต่าง ๆ แบ่งเป็นภาค ๆ ประกอบด้วย พงศาวดาร (Annals) ลำดับการครองราชย์และลำดับการสืบตำแหน่งราชการชั้นสูง เรื่องความเรื่อง การเมืองการปกครอง ประวัติราชตระกูลสายต่าง ๆ ของราชวงศ์โจว ชีวประวัติบุคคลผู้มีชื่อเสียง สมัยฮั่นและบุคคลสำคัญ ประวัติชนชาติต่าง ๆ และภูมิศาสตร์ ซือมาเจียนได้กำหนดแบบอย่าง (Pattern) ท่วงทำนอง สีสภาพเขียน (Style) วิธีการศึกษาค้นคว้าและวิธีค้นพบได้ไว้อย่างเป็นหลักวิชา เสนอข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา ไม่เยิ่นเย้อแต่งเติมเสริมต่อให้เกินจริง มีการอ้างข้อมูล ประวัติศาสตร์ที่มีมามากมายหลายทาง ไม่รวบรัดด่วนสรุป ประวัติศาสตร์ของซือมาเจียนจึงเต็มไปด้วย ข้อความคัดลอกอ้างอิง ทั้งจากตำรา วรรณคดีและวรรณกรรมร้อยแก้ว และอ้างอิงข้อมูล มากมายจนดูประหนึ่งเป็นการปะติดปะต่อข้อความที่คัดลอกหรือถอดความจากร้อยกรองเป็นร้อยแก้ว

จากตำราและเอกสารข้อมูล ชื่อมาเจียนจึงนับเนื้อว่าเป็นผู้กำหนดมาตรฐานวิชาการประวัติศาสตร์
ที่โลกตะวันตก ยากจะเทียมทันได้”

นักประวัติศาสตร์อีกผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงมากคือ ปันกุ (Pan Ku, ค.ศ. 39-92) ผู้แต่ง
ประวัติศาสตร์จีนสมัยแรกเริ่มจนถึงสมัยราชวงศ์ฉิน เป็นประวัติศาสตร์ชุด (Voluminous work)
ชื่อว่า **History of the Han Dynasty** (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่น) โดยใช้แบบอย่างการ
เขียนแบบชื่อมาเจียน และแต่งตามเอกสารราชการของราชวงศ์ ได้ชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์ราชวงศ์
(Dynastic Histories) ราชวงศ์ฮั่นเป็นผู้ริเริ่มประเพณีกำหนดให้ราชวงศ์มีหน้าที่แต่งประวัติศาสตร์
ราชวงศ์เดิมที่มีมาตามวิธีการดังกล่าว ฉบับใดแต่งได้เป็นที่น่าพึงพอใจก็ใช้ชื่อการรองว่าเป็นฉบับ
หลวงหรือฉบับมาตรฐาน (Standard History) เป็นมาตรฐานให้ศึกษาและอ้างอิง ปัจจุบันประเทศ
จีนมีประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฉบับหลวงตกทอดมา 25 เล่ม ในสมัยสาธารณรัฐ (ค.ศ. 1912-1949)
ได้มีความพยายามแต่งประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซึ่งแต่ยังไม่เป็นที่รับรองให้ถือเอาเป็นหลัก

ประวัติศาสตร์ได้แสดงความเห็นหลักเรื่องอำนาจอันสารถปกครองประเทศจักรพรรดิ และ
เรื่องทิพยวาระแห่งองค์จักรพรรดิ จักรพรรดิทรงเป็นแม่แทนสวรรค์ ความสละบรรพชนอาชัพระบาท
อำนาจขึ้นอยู่กับความสุจริตยุติธรรมและเมตตาธรรมในการปกครองแผ่นดินและความมั่นคงของ
จักรวรรดิ เมื่อใดจักรพรรดิมิได้ทรงปกครองโดยธรรมและเกิดความไม่สงบภายในอาณัติ ภัยพิบัติ
สุญเสียอำนาจที่สวรรค์ประทาน ประวัติศาสตร์ได้แสดงความเห็นสำคัญของพระราชจริยวัตรอันทรง
ธรรมเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของจักรพรรดิ การตีความประวัติศาสตร์ตามแนวนี้ทำให้มีความสำคัญ
แก่การศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ (Historical pattern) ไม่มีการศึกษาเฉพาะเหตุการณ์
ประวัติศาสตร์เป็นยุคสมัยที่เป็นยุคทอง ตลอดจนไม่มีการศึกษาปัจเจกบุคคลซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์
ประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นทุกราชวงศ์ เริ่มเริ่มต้นด้วยการสร้างศักราชเมือง และความ
เรื่องอำนาจ แต่ต่อมาไม่นาน ทุกราชวงศ์ ตกต่ำลง เกิดปัญหาการสืบราชสันตติวงศ์ การเมืองราช
สำนักและการเมืองฝ่ายหน้าเกิดความแตกแยกแบ่งฝักแบ่งฝ่ายจนเกิดการลุกฮือขึ้นยังอำนาจกันเอง
แล้วครั้งแล้ว ราชบัลลังก์ล้มและราชวงศ์ล่มลงอย่างอำนาจ ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยซึ่งภาพของ
ราชการแผ่นดินเป็นวัฏจักร วัฏจักรแห่งราชวงศ์จะก่อให้เกิดวัฏจักรทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่าง
หลีกเลี่ยงมิได้เสมอ

เมื่อราชวงศ์ตั้งตนเป็นใหญ่ บ้างเมืองสงบราบคาบมีความร่มเย็นเป็นสุข ผู้คนทั้งมหา
กินได้เป็นปกติสุข ประชากรเพิ่มขึ้น ผลผลิตก็เพิ่มขึ้น รัฐบาลก็เข้มงวด แต่ต่อมาความมั่งคั่ง
ทะยานใฝ่อำนาจ อิทธิพลตระกูลและสถาบันการปกครองมีใฝ่บายสร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ บ้าง
บังคับให้จักรพรรดิต้องมีพระราชวิเทโศบายแผ่ขยายอำนาจอันแผดเดชอยู่ชั่ววัน สงครามกลางเมือง

ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตและทรัพย์สิน การเกณฑ์ทั้งแรงงานและภาษีย่อมทำให้ราษฎรยากไร้
ท้องพระคลังขาดรายได้ ต้องเพิ่มภาษีให้ได้ยากแก่ราษฎรยิ่งขึ้นจนต้องขายที่ดินและเช่าที่ดินทำกิน
แทน ที่ดินตกอยู่ในความครอบครองของชนชั้นเจ้าที่ดินคือ ชนชั้นสูงทั้งที่เป็นเจ้านาย ข้าราชการ
และตระกูลสูงในภูมิภาค ราษฎรขาดรายได้จากภาษีที่ดินย่อมยากจนและขาดความเอาใจใส่ที่จะบำบัด
ทุกข์บำรุงสุข ถนนหนทาง คูคลองและเขื่อนล้นถูกปล่อยปละละเลยขาดการบำรุงรักษา ทำให้ผล
ผลิตการเกษตรลดต่ำลง เกิดภาวะทุพภิกขภัย โจรผู้ร้ายชุกชุม ผู้ปกครองกดขี่ข่มเหงราษฎรหนัก
ราษฎรสุดทนทานต้องลุกฮือขึ้นพร้อมกับชนเร่ร่อนเสี่ยงสัจตามพรมแดนภาคเหนือและภาคตะวันตก
ก็ซ้ำเติมด้วยการรุกรานจีน ราชวงศ์ไม่สามารถจะรักษาความมั่นคงทั้งภายในและภายนอก
จักรวรรดิได้ ย่อมจะถล่มล้างไปในที่สุด

แบบอย่างประวัติศาสตร์ที่กำหนดเป็นวัฏจักรเช่นนั้นปรากฏตลอดมาในประวัติศาสตร์จีน
รัชกาลใดเรียนรู้แก้ไขปัญหาได้โดยเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ก็จะตั้งมั่นได้ แต่รัชกาลใดมิได้เรียนรู้
อดีตเพื่อแก้ปัญหาย่อมทำให้ราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจตามลำดับจนสิ้นสุดอำนาจ ประวัติศาสตร์ได้
แสดงว่า ทุกราชวงศ์ล้วนเผชิญวัฏจักรอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การป้องกันมิให้เกิดวัฏจักรมีหนทางเดียว
ตามความเข้าใจของผู้ปกครอง คือ การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในความ
เป็นมาของปัญหาและหนทางที่จะแก้ไขปัญหา ประวัติศาสตร์จึงเป็นเสมือนตำราการเมืองที่ผู้เป็น
ใหญ่ในแผ่นดินต้องศึกษาและสนับสนุนการเขียนประวัติศาสตร์ตลอดมา ประวัติศาสตร์เองก็เป็น
วรรณกรรมที่ใช้ภาษาศิลป์อันไพเราะมาก ประวัติศาสตร์จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์สำหรับปัญญา
ชนจีนเสมอมา

2. ศิลปกรรม

ราชวงศ์ฮั่นได้สืบทอดศิลปกรรมจีนโดยพัฒนาให้มีความงามวิจิตรยิ่งกว่าเดิม โบราณ
สถานที่ยังเหลือปรากฏคือ ปราสาทราชฐานที่เป็นเครื่องไม้เป็นเครื่องหินสูงน้อย่างดี เครื่องปั้นเผา
และจิตรกรรมบนผ้าไหมแพรพรรณ ล้วนแสดงความชาญฉลาดในการสร้างสรรค์ศิลปกรรม แม้จะมี
ตกทอดมาน้อย เพราะศึกสงครามปลายสมัยฮั่นได้ทำลายศิลปวัตถุและโบราณสถานไปมาก
เอกลักษณ์แห่งงานศิลป์อันล้ำเลิศของสมัยฮั่นคือ เครื่องทองสัมฤทธิ์ โดยเฉพาะคันฉ่องที่ประดับ
ลวดลายวิจิตรเป็นเรื่องราวจักรวาลบนด้านหลัง ศิลปกรรมของสมัยฮั่นล้วนเจริญรอยตาม
ประเพณีการสร้างสรรคศิลปกรรมของอดีตทั้งสิ้น

3. แนวโน้มภูมิปัญญา

การที่ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาภูมิปัญญาของจีนโดยยึดถือตำรับตำราความรู้เก่าโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคือ ตำราคลาสสิก อาจจะทำให้ภูมิปัญญาจีนพัฒนาไปในแนวเดียวกันอย่างสืบต่อเนื่อง

เป็นที่น่าอัศจรรย์ แต่ก็ทำให้ภูมิปัญญาจีนพัฒนาโดยปราศจากหนทางเลือกอื่นและไม่ส่งเสริมให้มีการพัฒนานอกรัตนนอกรอย ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตามตำราคลาสสิกทำให้การศึกษาตำรับตำราความรู้เก่ายิ่งฝังรากลึกสืบทอดทอดมาเป็นเวลากว่า 2,000 ปี ความคิดและความเชื่อถือเจริญรอยตามอดีตอย่างเคร่งครัดและมีการศึกษาตำราความรู้เก่าอย่างลึกซึ้งซึ่งมากกว่าจะมีความคิดริเริ่มศึกษาแสวงหาความรู้แนวทางใหม่ ปัญญาชนจีนเชี่ยวชาญความรู้เก่าแก่ สนใจศึกษาอดีตทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นศิลปะหรือวรรณกรรม หรือความรู้แขนงต่าง ๆ ของอดีต ทั้งโลกทัศน์และความนิยมอดีต (Antiquarian spirit) ไม่ส่งเสริมให้มีความคิดใหม่และความริเริ่มใด ๆ ปัญญาชนถูกอบรมมาให้เหมือนนกปล่อยหลอมออกมาจากบ้ำเดียวกัน มีความคิดความรู้ลึกและแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกัน ยึดมั่นในองค์ความรู้แห่งอดีตว่าดีเลิศ ไม่มีความจำเป็นต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ปัญญาชนจีนจึงเป็นผู้ที่เคร่งครัดอยู่ในกรอบระเบียบประเพณีแห่งการเรียนรู้แบบเก่า ภูมิปัญญาของปัญญาชนจึงมีลักษณะอนุรักษ์นิยม ไม่ยอมรับความคิดหรือการแสดงพฤติกรรมที่ผิดแปลกจากจารีตประเพณี ไม่มีความอดทนและอดกลั้นที่จะยอมรับภูมิปัญญาอันมีลักษณะหลากหลายในสังคม ความหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรีในการเป็นปัญญาชนทำให้ปัญญาชนจีนไม่คิดที่จะเรียนรู้จากโลกภายนอกที่ถือว่าเป็นโลกแห่งอนารยชนเทียบมิได้กับสังคมจีนที่รุ่งเรือง

ราชวงศ์ฮั่นได้ครองแผ่นดินจีนยาวนานถึง 400 ปี แต่การเมืองมีความมั่นคงเพียงชั่วระยะเวลาไม่นานนัก ส่วนใหญ่การเมืองไม่มั่นคง การเมืองในราชสำนักเต็มไปด้วยเล่ห์เพทุบาย การฉ้อราษฎร์บังหลวงและอำนาจอิทธิพลอันฉ้อฉล ความรุนแรงเป็นการต่อสู้ด้วยคมทอกดาบเกิดขึ้นบ่อยและวิกฤตการณ์มักเกิดขึ้นด้วยเหตุปัญหาการสืบราชย์ ระบบราชการเกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเองและทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นปกติวิสัย ทำให้ราชการขาดประสิทธิภาพประสิทธิผล ไม่สามารถที่จะยังประโยชน์สุขแก่อาณาประชาราษฎร์ได้ ตามกฎหมาย พื้นที่บัญชาทหารหรือมณฑลจึงฉวยโอกาสส้องสมุ่กำลังผู้คนและแข็งเมืองขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 187 สองปีต่อมาเกิดกบฏโพกผ้าเหลือง (Yellow Turbans Rebellions) มณฑลต่าง ๆ และตระกูลชนชั้นสูงผู้มีอำนาจอิทธิพลล้วนตั้งตนเป็นใหญ่ ทัวทั้งแผ่นดินลุกเป็นไฟไปทุกหย่อมหญ้า ราชวงศ์ฮั่นไม่สามารถจะดำรงไว้ซึ่งอำนาจส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้ ระหว่าง ค.ศ. 220 ถึง ค.ศ. 265 จักรวรรดิจีนถูกแบ่งออกเป็น 3 อาณาจักรได้แก่ ภาคเหนือเป็นของโจโฉ ภาคตะวันตกเป็นของเล่าปี่ และภาคตะวันออกโดยเฉพาะบริเวณแม่น้ำแยงซีเป็นของซุนกวน ประวัติศาสตร์ในระบอบเวลาดังกล่าวได้ชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์จีนสมัยสามก๊ก หรือจะเรียกว่าเป็นสมัยขุนศึกก็ได้เช่นกัน ศูนย์กลางแห่งอำนาจจีนได้ค่อย ๆ เคลื่อนลงไปทางทิศใต้สู่หุบเขาแยงซีเป็นเวลากว่า 250 ปี เมืองหลวงที่สำคัญคือ ฉีเยนคัง (Ch'ien-k'ang ของก๊กซุนกวน) หรือ นานกิง (Nanking) ปัจจุบัน ราชวงศ์ฮั่นเป็นแต่เพียงหุ่นเชิดในสมัยสามก๊กและได้สิ้นสุดอำนาจลงที่สุดใน ค.ศ. 280

เหตุผลแห่งความเลื่อมของราชวงศ์สั้น

การสิ้นสุดอำนาจของราชวงศ์สั้นเป็นการที่รุนแรงสักครั้งหนึ่งว่า วัฏจักรแห่งราชวงศ์ย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ เหตุเหตุแห่งความเสื่อมถอยแห่งราชวงศ์สั้นอาจจะถือเป็นปัจจัยธรรมดาที่จะเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในประวัติศาสตร์จีนนับแต่ยุคชุนชิวจนถึง ค.ศ. 1912 การสถาปนาราชวงศ์ใหม่หรืออำนาจเจ้าราชวงศ์ผู้ดีแล้วจะก่อให้เกิดความเลื่อมถอยสั้นสุดกว่ามางท้ายสุด ล้วนดำเนินไปตามครรลองของมนุษย์ชนแห่งวัฏจักรแห่งราชวงศ์ นี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นความไม่สงบสุขคือ กบฏและโจรสลัด ภัยอุกขุขุม หรืออาจเป็นภัยพิบัติภัยพิบัติทางธรรมชาติใหญ่หลวงเช่นแผ่นดินไหว แผ่นดินไหว เมื่อนั้น ย่อมมีแต่เสียงร่ำร้องว่า ราชวงศ์ที่เลื่อมถอยจะปกครองบ้านเมืองสวรรค์ได้เรียกคืนอำนาจไปแล้ว ปัจจัยแห่งความเลื่อมถอยอันกล่าวข้างต้น ล้วนทั้งสิ้นเป็นเหตุให้สวรรค์ได้ระหับระเหวด้วยอย่าง

1. ระบอบจักรพรรดิราชย์

1.1 พระราชอำนาจ

ระบอบจักรพรรดิราชย์แบบราชวงศ์สั้นมีเอกลักษณ์เด่นในทางที่เป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ เพราะการรวมอำนาจเด็ดขาดอยู่ที่องค์จักรพรรดิอันมีพระเดชพระคุณถึงการฝ่าฝืนระบอบบ้านเมือง ไว้ในพระหัตถ์ แต่พระองค์เดียว เมื่อจักรพรรดิมีได้ทรงพระปรีชาสามารถ หรือทรงพระปรีชาสามารถในทางที่มีได้แสดงความเป็นธรรมและความเป็นสุจริตใจต่อราษฎรทั้งปวงได้ ชำราชากรย่อมเป็นใหญ่และอาจอ้างอำนาจได้โดยพระราชาอำนาจไม่สามารที่จะตรวจสอบควบคุมตามระบบ เจ้าจักรพรรดิทรงพระปรีชาสามารถ ก็จะทรงครองแผ่นดินไว้ได้ตลอดไปจนกว่าจะสวรรคตจากอาการตรวจสอบเช่นกัน ดังนั้น ไม่ว่าจะสิ้นแนวไฉนก็ปรากฏในทางใด ย่อมไม่เป็นคุณแก่บ้านเมือง ดังนี้ ถ้าพิจารณาถึงคุณและโทษอย่างถ่องแท้แล้ว การปกครองโดยข้าราชกรเป็นใหญ่ก็ได้ก่อให้เกิดโทษมหาดคองเท่าที่น้ำจะเป็น ถ้าข้าราชกรมีความสามารถและมีคุณธรรมตามคติขงจี้ ราชกรจึงสามารถดำเนินไปตามกระบวน การได้อย่างพลผลเพราะความสอานการแผ่นดินไว้ด้วยนั้นคง เพียงแต่ราชการอาจจะไม่สุ่งงเท่าที่ควร เพราะโดยวิถีชีวิตข้าราชกรแล้ว การตัดสินใจการอันใดอาจไม่มีมาจกนักและไม่รวดเร็วแว้งแว้ง

เมื่อบ้านเมืองขึ้นอยู่กับองค์จักรพรรดิ ก็ย่อมจะเสีเห็นแต่ความเลื่อมในทางดีหรือร้ายได้ พระปรีชาสามารถและพระราชกรวิวัฒนาการไปยังปัจจัยที่ตองพิจารณาประกอบกับปัญหาที่ป้อน เพราะระบอบจักรพรรดิราชย์ในระยะเวลาแรกเกิด ปัญหาการสืบต่อตำแหน่งจักรพรรดิหรือการสืบราชสันตติวงศ์ ถึงยังพลตางผู้ดีแล้วซึ่งขาดดีมีคุณพระสงนเอก และคำดีพระสงเจ้าราชสำนักฝ่ายใน ผู้ใดดีสุดที่สุดคือ เหล่าชนที่สืบเป็นอิทธิพลสูงส่งรกรกอีก ภายใต้ราชกรฝ่ายนี้ ทั้งจักรพรรดิพระราชกรฝ่ายในและเจ้าราชกรฝ่ายในเวียนวนอยู่ในวงกลมอำนาจแห่งการเมืองที่เดินไปด้วยการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเอง การเมืองภายในราชกรก็เช่นนี้มิได้มีน้อยกว่าการเมืองฝ่ายหน้า ความแตกแยกลงฝ่ายมีเป็นธรรมดา

1.2 การสืบราชสันตติวงศ์

ประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ของราชวงศ์ฮั่นเป็นไปตามพระราชประเพณีเดิม คือ จักรพรรดิทรงสถาปนาพระราชทายาทตามพระราชอัธยาศัย พระราชทายาทไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชโอรสในจักรพรรดินี้เสมอไป ส่วนใหญ่พระราชทายาทคือ พระราชโอรสในพระภรรยาเจ้าที่ทรงโปรดปราน พระอิสริยยศแห่งพระภรรยาเจ้าจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้โดยการสถาปนา เลื่อนลดปลด ออกตามพระอิสริยยศของพระราชโอรส ตำแหน่งพระราชทายาทก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามพระราชอัธยาศัย ถ้ารัชกาลใดไม่มีการสถาปนาพระราชทายาท เมื่อสิ้นรัชกาลนั้น บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต้องประชุมเลือกจักรพรรดิองค์ใหม่ ราชวงศ์ฮั่นได้ริเริ่มระเบียบประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ใหม่ ตั้งแต่จักรพรรดิเกาจื่อ (Kao-tsu) พระปฐมบรมจักรพรรดิเสด็จสวรรคต พระนางเกาโหว (Kao-hou) ในจักรพรรดิเกาจื่อทรงแต่งตั้งจักรพรรดิถึง 2 รัชกาล (195 ปี ถึง 179 ปี ก.ศ.ศ.) และโปรดให้ตั้งพระราชประเพณีใหม่ว่า ถ้ารัชกาลใดไม่มีพระราชทายาท เมื่อสิ้นรัชกาลนั้น ให้บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ประชุมร่วมกับจักรพรรดินี้ผู้อาวุโสสูงสุดหรือสมเด็จพระพันปีหลวงเพื่อเลือกจักรพรรดิองค์ใหม่และให้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศรัชกาลใหม่โดยพระเสาวนีย์เท่านั้น พระราชประเพณีเช่นนี้เปิดโอกาสให้จักรพรรดินี้และหรือสมเด็จพระพันปีหลวงทรงมีอำนาจในการตั้งจักรพรรดิใหม่โดยตรง หรือร่วมกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในการตั้งจักรพรรดิองค์ใหม่

พระราชประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ดังกล่าวทั้งเก่าและใหม่และความไม่แน่นอนของพระอิสริยยศแห่งพระภรรยาเจ้าและตำแหน่งพระราชทายาท ล้วนทำให้การสืบราชสันตติวงศ์มีปัญหามากที่จะยุติได้ และการเมืองไม่มีเสถียรภาพความมั่นคง พระจักรพรรดินี้และพระภรรยาเจ้าและตระกูลของจักรพรรดินี้และพระภรรยาเจ้า ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในต้องต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเพื่อพระอิสริยยศและตำแหน่งพระราชทายาท อีกประการหนึ่ง ผู้แต่งตั้งจักรพรรดิย่อมมีอำนาจอิทธิพลเหนือจักรพรรดิ ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระพันปีหลวงหรือพระมเหสีเทวีในรัชกาลก่อนพร้อมตระกูลของพระองค์ หรือจะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระราชอำนาจมิได้มีความมั่นคงนัก ในบางรัชกาล จักรพรรดิสืบราชย์เท่านั้นมิได้มีพระราชอำนาจในการปกครองแผ่นดินอย่างแท้จริง เช่นระหว่าง 195 ปีถึง 179 ปี ก.ศ.ศ. พระนางเกาโหวทรงครองแผ่นดินโดยมีจักรพรรดิเป็นหุ่นเชิด

1.3 การเมืองในราชสำนัก

ในฐานะผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จักรพรรดินี้และพระมเหสีเทวีย่อมทรงอำนาจอิทธิพลเหนือองค์จักรพรรดิในการว่าราชการแผ่นดิน หรือว่าราชการแทนพระองค์โดยพฤตินัย ทั้งตระกูลของจักรพรรดินี้และพระมเหสีเทวีและข้าราชการใหญ่น้อยฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ย่อมแสวงหาโอกาสที่จะเป็นใหญ่โดยถวายตัวไว้กับจักรพรรดินี้หรือพระมเหสีเทวีที่ทรงโปรดปราน ภายในพระราชสำนัก จักรพรรดินี้และพระมเหสีเทวีจึงต่างมีคณะบริวารชิงอำนาจกันเอง บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มี

อำนาจอิทธิพลมากเช่นกันคือ ชั้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่มีชาติตระกูลต่ำต้อย ชั้นที่เป็นคณะบุคคลที่จักรพรรดิทรงไว้วางพระทัยให้ใกล้ชิด ชั้นที่มีหน้าที่บริหารราชสำนักและบางครั้งอาจได้ดำรงตำแหน่งราชการสำคัญบังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายหน้า หรือเป็นข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณไปตรวจราชการส่วนภูมิภาคหรือปฏิบัติราชการพิเศษเฉพาะกิจแล้วแต่จะมีพระบรมราชโองการหรือเป็นแม่ทัพออกศึก ชั้นที่เป็นกลุ่มบุคคลทรงอำนาจมากพอที่จะตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าได้ ชั้นที่อาจเป็นมิตรหรือศัตรูกับพระมหากษัตริย์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าฝ่ายในได้

การเมืองในราชสำนักมีหลายชั้นหลายเชิง การแข่งขันและการต่อสู้กันเองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มีความรุนแรงมีได้น้อยไปกว่าการเมืองในวงราชการทั่วไป ยิ่งกว่านั้น การเมืองในราชสำนักมักมีผลกระทบต่อราชการด้วย เพราะข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในล้วนต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองในราชสำนักในทางใดทางหนึ่งอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ การเมืองจึงเป็นการเมืองที่แผ่ขยายวงกว้างครอบคลุมราชสำนักและราชการอย่างแยกกันไม่ออก ความแตกแยกแบ่งฝ่ายภายในราชสำนักและอิทธิพลจักรพรรดินี้ พระมหากษัตริย์และชั้นที่ ล้วนเป็นต้นเหตุใหญ่ที่กีดกักร่อนฐานรากของราชบัลลังก์ ราชวงศ์ต้องเสื่อมถอยอำนาจจนสิ้นสุดอำนาจไปในท้ายที่สุด ประวัติศาสตร์จีนได้พิสูจน์เป็นอย่างดีถึงอิทธิพลการเมืองในราชสำนัก

1.4 ระบบราชการ

ในระบบราชการฝ่ายหน้า แม้จะมีระบบการสอบคัดเลือกคนดีมีวิชาเข้ารับราชการแต่ท้ายสุด ระบบสอบไล่ก็หมดความหมาย เพราะชนชั้นสูงมีอภิสิทธิ์ผูกขาดตำแหน่งราชการ โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก หรือฉ้อฉลให้กลุ่มตนสอบไล่ได้เป็นข้าราชการ ข้าราชการจากการสอบคัดเลือกส่วนใหญ่จึงเป็นพวกพ้องบุตรหลานของชนชั้นสูง ตระกูลชนชั้นสูงมีอำนาจอิทธิพลแผ่ไพศาล ฉากหลังของระบบราชการคือ ตระกูลชนชั้นสูงผู้ครองเมืองและมณฑลเสมือนอาณาจักรของตน บรรดาข้าราชการผู้มีการศึกษาตามแนวทางขงจื้อมีบทบาททางการเมืองอีกแบบหนึ่ง แตกต่างจากทหารและชนที่ ข้าราชการมักถือตนเป็นนักวิชาการด้วยไม่มีพื้นฐานอำนาจส่วนตนเหมือนตระกูลชนชั้นสูง สถาบันราชการอ่อนแอและผันแปรไปตามกระแสการเมือง ข้าราชการพร้อมที่ปฏิบัติราชการตามคำสั่งของใครก็ตามที่มีอำนาจควบคุมรัฐในพระราชสำนัก ระบบราชการมิได้มีระบบหรือกลไกอันใดที่จะปกป้องตนเอง ต้องพึ่งพาสถาบันกษัตริย์โดยตรงทั้งในด้านการอุปถัมภ์ค้ำจุนและปกป้องข้าราชการ

ในวงราชการ มีความแตกแยกแบ่งฝ่ายเหมือนการเมืองในราชสำนัก ความแตกแยกมักจะปรากฏสืบต่อตกทอดไปหลายชั่วอายุคน ความแตกแยกมีสาเหตุหลักมาจากความขัดแย้งกันด้วยเรื่องนโยบายอันนำไปสู่การต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเอง บางครั้งถึงขนาดเป็นการกวาดล้างให้หมดสิ้นชนนามแผ่นดินเลยทีเดียว ความแตกแยกกันเป็นพวกพ้องยังหมายถึงการทุจริตต่อ

หน้าที่ ใช้ตำแหน่งหน้าที่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนอย่างไม่สุจริต และยังหมายถึงการปฏิบัติราชการที่ขาดเอกภาพและการประสานงานกันจนราชการขาดประสิทธิภาพ ยิ่งกว่านั้น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และชั้นที่ยังเป็นปฏิบัติต่อกัน ข้าราชการมักดูหมิ่นชั้นที่ต่ำกว่าโดยไร้ชาติตระกูลและไม่มีความรู้ความสามารถ ข้าราชการไม่ยอมรับที่จะให้ชั้นที่มีอำนาจบังคับบัญชาตน การแบ่งแยกแบ่งฝ่ายเป็นปฏิบัติต่อกันอย่างรุนแรงนี้คือเอกลักษณ์ของการเมืองจีน ข้าราชการและบัณฑิตปัญญาชนมักกล่าวโทษว่า บ้านเมืองล่มจมเพราะอำนาจการปกครองอยู่ในมือของชั้นที่ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว เบื้องหลังชั้นก็คือ องค์จักรพรรดิ ข้าราชการผู้ทรงอำนาจอิทธิพลมักไม่เป็นที่ไว้วางพระทัย ชั้นที่เป็นคณะบุคคลที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจข้าราชการ การเป็นปฏิบัติต่อกันจึงต้องเกิดขึ้นโดยธรรมชาติวิสัย ต่างฝ่ายต่างแสวงหาโอกาสที่จะเป็นที่โปรดปราน เพื่อเป็นช่องทางในการสร้างอำนาจส่วนตนขึ้นมา ทั้งชั้นที่และข้าราชการย่อมมีศักยภาพที่จะแสดงบทบาทสำคัญในการเมืองถึงขั้นล้มล้างราชวงศ์ได้ ถ้าโอกาสเอื้ออำนวย ดังปรากฏว่า มีหลายราชวงศ์ต้องสิ้นอำนาจด้วยน้ำมือของชั้นที่หรือข้าราชการ หรือทั้งสองฝ่ายร่วมมือกัน ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษอีกฝ่ายว่าเป็นผู้ล้มล้างราชวงศ์ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ทั้งสองฝ่ายมีบทบาทลิดลิตความรุ่งโรจน์หรือตกต่ำของราชวงศ์เสมอมาในประวัติศาสตร์จีน

1.5 อิทธิพลชนชั้นสูงและภูมิภาค

นอกจากองค์จักรพรรดิ การเมืองราชสำนักและข้าราชการจะมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์อันเสื่อมถอยอำนาจแล้ว ปัจจัยความเสื่อมถอยยังมาจากบรรดาตระกูลชนชั้นสูงและบรรดามณฑลด้วย ตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่นได้ครอบครองแผ่นดินจีนและจัดระบอบการปกครองแบบรวมอำนาจ ราชวงศ์ฮั่นยอมผ่อนปรนประสานผลประโยชน์กับชนชั้นสูงตระกูลทั้งหลายที่มีอำนาจอิทธิพลในภูมิภาค โดยยินยอมให้ปกครองมณฑลและถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดใหญ่ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ตระกูลของจักรพรรดิและพระมเหสีเทวีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ปกครองมณฑลและถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่เช่นกัน ชนชั้นสูงจึงเติบโตใหญ่ อีกประการหนึ่ง อำนาจส่วนภูมิภาคมีโอกาสเติบโตได้ง่ายเพราะราชวงศ์ฮั่นได้จัดแบ่งพื้นที่การปกครองให้มีปริมาณลดลงแต่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ การสร้างอำนาจอิสระเป็นไปได้โดยง่ายเพราะได้ครอบครองพื้นที่และทรัพยากรในแผ่นดิน มณฑลคู่แข่งในการชิงอำนาจก็มีปริมาณไม่มากมายแบ่งย่อยชอยถี่ยิบเหมือนอดีต การขยายอาณาเขตโดยยุทธวิธีไม่สิ้นเปลืองมาก บรรดาชนชั้นสูงตระกูลต่าง ๆ ตามมณฑลมีอำนาจอิทธิพลเติบโตใหญ่ ที่ดินของชนชั้นนี้ได้รับสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีที่ดิน ชาวนาผู้ทำประโยชน์บนที่ดินของชนชั้นสูงตกอยู่ในสถานะเป็นข้าช่วงใช้ต้องชำระค่าเช่าและถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน ทั้งจักรวรรดิมีชนชั้นสูงเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน (Landlord class) ได้รับที่ดินเพิ่มขึ้นเมื่อมีความดีความชอบจากการรบทัพจับศึกและการปฏิบัติราชการ ที่ดินมีแต่เพิ่มปริมาณอยู่ในมือชนชั้นนี้ แม้แต่ชาวไร่ชาวนาก็นิยมขอความคุ้มครองจากชนชั้นนี้โดยยินยอมยกที่ดินให้ชนชั้นสูงเป็นการลดปริมาณที่ดินทั้งจักรวรรดิที่จะต้องเสียภาษีที่ดิน อำนาจรัฐจึงได้รับผลกระทบหลายด้าน

จากชนชั้นสูงคือ ตรวจสอบควบคุมอำนาจภูมิภาคยาก จัดเก็บภาษีที่ดินได้ลดลงเพราะที่ดินอยู่ในมือชนชั้นสูงผู้ได้รับสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีที่ดิน รายได้แผ่นดินจึงลดลงพร้อมกับอำนาจรัฐส่วนกลางก็ลดลงด้วย

ตระกูลชนชั้นสูงมีบทบาทสำคัญในการเมืองจีนอย่างสืบต่อเนื่อง และมีศักยภาพที่จะตั้งตนเป็นใหญ่และอาจถึงขั้นล้มล้างราชวงศ์ได้ เมื่อราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจ บรรดามณฑลได้ตั้งตนเสมือนเป็นรัฐอิสระภายในจักรวรรดิจีนโดยมีระบอบการปกครองส่วนตน (Provincial regimes) ตระกูลที่ทรงอำนาจมากก็อาจล้มล้างราชวงศ์แล้วสถาปนาราชวงศ์ใหม่ได้ ดังเช่นใน ค.ศ. 8 ทวางหมาง (Wang Mang) ได้สถาปนาราชวงศ์ซิน (Hsin) ขึ้น สามก๊กเป็นตัวอย่างที่ดีของการสร้างอำนาจส่วนภูมิภาคที่เติบโตใหญ่เป็นสามก๊กหรือสามจักรวรรดิและสามารถล้มล้างราชวงศ์ฮั่นได้ใน ค.ศ. 280 ดังนั้น แม้ราชวงศ์ฮั่นจะมีระบอบการปกครองที่มีประสิทธิภาพในการรวมอำนาจ แต่ถ้าบุคคลในระบบไม่มีความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นจักรพรรดิพระบรมวงศานุวงศ์ ขันทีหรือข้าราชการ ราชวงศ์ย่อมดำรงคงอยู่ไม่ได้ เพราะระบบต้องอาศัยการบริหารที่มีประสิทธิภาพเป็นสำคัญ ราชวงศ์ฮั่นต้องเสื่อมสิ้นอำนาจด้วยปัญหาทางบริหารราชการแผ่นดิน (Administration)

2. รายได้รัฐและแรงงานคน

เมื่อการบริหารราชการแผ่นดินขาดประสิทธิภาพและรัฐขาดรายได้ ราชวงศ์ย่อมยากที่จะรักษาอำนาจไว้ได้ รายได้รัฐจากภาษีอากรลดลงมากเพราะที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในความครอบครองของชนชั้นสูงซึ่งได้รับสิทธิ์ยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีที่ดิน ชาวนาที่ทนภาษีที่ดินหนักมิได้ก็นิยมหนีภาษีด้วยการยกที่ดินให้ชนชั้นสูงแล้วทำประโยชน์บนที่ดิน เสียภาษีให้ชนชั้นสูงซึ่งก็ยิ่งต่ำกว่าอัตราภาษีที่ดินที่ต้องเสียให้แก่รัฐ ส่วนชาวนาทั่วไปมิได้พึ่งชนชั้นสูง ย่อมเสียภาษีที่ดินหนักยิ่งขึ้น ผู้คนตกทุกข์ได้ยาก ไม่อยู่ในฐานะที่จะใช้จ่ายเกินตัว การค้าจึงตกต่ำ เมืองต่าง ๆ ลดขนาดลง แม้แต่แรงงานที่จะเรียกเกณฑ์จากชาวนาปีละ 1 เดือนเพื่องานโยธา ก็ปรากฏว่าชาวนายอมตนเป็นทาสติดที่ดินของชนชั้นสูง หรือทิ้งถิ่นเพื่อหนีจากการถูกเรียกเกณฑ์ กองทัพจะเรียกเกณฑ์ก็ยากจน ต้องตั้งกองทัพประกอบด้วยทหารอาชีพร่ำ แต่กองทัพอาชีพเช่นนั้นมักขึ้นการบังคับบัญชาและจงรักภักดีต่อแม่ทัพมากกว่าต่อราชวงศ์ ปัญหารัฐขาดรายได้และแรงงานเกณฑ์เป็นปัญหาเรื้อรังยาวนานที่บั่นทอนพลังอำนาจทางเศรษฐกิจและการทหาร

ราชวงศ์ต้องเผชิญทั้งปัญหาการบริหารราชการและปัญหาขาดรายได้และแรงงานเกณฑ์ ทั้งสองปัญหาที่เรื้อรังได้ทำให้ราชวงศ์ฮั่นต้องเสื่อมถอยอำนาจลงในท้ายสุด ราชวงศ์ต่อมาที่ปกครองจีนก็ล้วนเผชิญปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเรื้อรังยากที่จะแก้ไขได้ในระยะยาวนาน

แม้ราชวงศ์ฮั่นจะเริ่มต้นด้วยการเป็นจักรวรรดิที่มีขนาดคดจะรุ่งโรจน์เรื่องอำนาจ แต่ในท้ายสุด ราชวงศ์ฮั่นก็ต้องเสื่อมสิ้นอำนาจลงอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ เมื่อไม่สามารถทวนกระแสวัฏจักรแห่งการเมืองได้